

תמצית מוסר

סיכום קצר וברור של דברי רבותינו בעלי המוסר

גליון 41 | זכור למרים | תנא דבי אליהו זוטא | סיון ה'תשפ"ה

תמצית ספרי חפץ חיים

זכור למרים

ספר "זכור למרים" נתייחד לבאר כמה דרכים שעל ידם יעורר האדם את עצמו שלא להכשל בחטא לשון הרע ושאר דיבורים אסורים, ולשוב בתשובה על חטאי הלשון, ומה מרויח האדם הנשמר כראוי מחטא הלשון, שאף שהיצר הרע נלחם באדם בתחבולות שונות להכשילו יש ביכולת האדם לעמוד כנגדו, והתורה וחז"ל לימדונו מהם הדרכים לעמוד כנגד היצר הרע, ובמיוחד בזמננו דור עקבתא דמשיחא צריך להתעורר ביותר לתקן חטאינו, ולהאמין בקב"ה ולבטוח בו שיגאלנו במהרה. עוד יבוארו בספר זה כמה עניינים יסודיים בעבודת השם.

חיזוק שלא להתרפות מהימנעות מלשון

הרע - כתיב "אם תבקשנה ככסף וכו' אז תבין יראת ד' ", והיינו שיתבונן האדם שכמו שבסחורה מי שיש לו הרבה מיני סחורה יותר מאחרים, או שיש לו בלעדיות על מכירת סחורה מסוימת, בודאי יוכל להרויח הרבה, כך מי שזוכה שיש לו הרבה מצוות, או שמצוותיו נקיות (שלא מתערב בהם הבל דברים בטלים וכדו'), הרי הוא עשיר גדול, ואם זכה גם להרבה מצוות וגם שהם נקיות אין למעלה הימנו ואשרי חלקו. ועל האדם להרבות בעשיית מצוות ככל שיוכל, מפני שאולי על ידי זה יכריע את עצמו לכף זכות. ואפי' במקום שיכול לפטור עצמו ממצוה, כגון השוכר פועל ואין לו מה לשלם ביומו, אם הוא מהדר במצוות ילווה כדי לקיים מצות "ביומו תתן שכרו" אף שאינו מחויב, כך הנמנע מלדבר דברים אסורים כמה יגדל שכרו, דכל פעם שכבש עצמו הרי הוא כעושה מצוה, אבל החוטא בשפתיו הרי לעתיד לבוא יצטרך להודות בפיו על כל רבוי החטאים שחטא, וזו כוונת הכתוב "חכם לב יקח מצוות ואויל שפתים ילבט". (פרקים ה' ו').

חיזוק לשמירת חושי הדיבור והשמיעה והראיה בלא חטא - הנה אף שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, מ"מ שייך שהאדם יהיה בעולם הבא וזה לא יועיל לו כלל, והיינו דהנה יש לאדם ג' חושים, דיבור שמיעה וראיה, וחושים אלו הם בנפש ואילו הגוף אינו אלא

באמצע לימודו לדברים בטלים, מפני שעונשו שמאכילים אותו גחלי רתמים, ומלבד זה ביום הדין יתבייש מאד כשיראה איך בתוך דברי התורה נכנסו דברי הבל. והנה אף שיש כמה עיקרים גדולים בעבודת האדם, כגון ללכת במידותיו של הקב"ה וכו', מ"מ אם אינו שומר פיו ולשונו, מפסיד את מה שקנה לעצמו ללכת במידותיו של הקב"ה, ולכן על האדם לצמצם מאד בדיבוריו, ואמנם צריך זהירות בזה, כי לפעמים צריך לדבר, כגון להקדים שלום, ולקבל אורחים בסבר פנים יפות. ואמנם אף לפני שעשה תשובה עליו לדבר בדברי תורה, ורק מי שהוא מורגל בעוונות ידועים, הוא חייב לחזור בתשובה לפני שילמד תורה, כדי שלא יטרפו לו את מצוותיו בפניו. (פרקים ט' י').

מעלת האחדות - הנה ע"י האחדות בכלל ישראל יש נחת רוח לקב"ה, וזוכים לדברים שלא היו זוכים בלי האחדות, וכדמצינו בעבודת המשכן שהיתה באחדות, וכשהקריבו הנשיאים את קרבנם בצורה שוה, אמר הקב"ה שגם הוא רוצה להיות איתם, והתיר להם באופן מיוחד להקריב קרבן יחיד בשבת, וכל נשיא קיבל פרשה נפרדת בתורה, וכך כל ישראל יכולים לזכות לדברים מיוחדים כשהם באחדות, ומכבדים ואוהבים זה את זה. ומאידך מי שאינו מכבד את חבירו או פועל כנגדו עונשו גדול מאד, כדמצינו שתלמיד ר"ע מתו בגלל שלא נהגו כבוד זה בזה. (פרק י"א).

חיזוק לניצול הזמן ללימוד התורה - כתיב "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים", דרשו מכאן חז"ל שכל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. ביאור הדברים הוא שכמו שמצינו לגבי איסור אכילת דם שאמרה תורה שהאיסור הוא "כי הדם הוא הנפש", שלא הותר אלא לאכול את הבשר ולא את הדם, מפני שהנפש תלויה בדם, כך לימדה תורה שחיי הנפש וקיומה לנצח תלוי בידעת התורה וקיום מצוותיה. וממילא על האדם להתחזק מאד שלא לבלות זמנו לריק, כי כל שעה שהאדם מחסיר מלימוד התורה הוא מחסר מחיותו ומחליש את נפשו, ומי ישלים לו את

מלבוש, וממילא חושים אלו נשארים בו גם אחר מותו, ואם פגם אותם בחטאי הדיבור והשמיעה, והוא קלקל כוחות אלו בנפשו, יהיה לו בזיון גדול כשישב בגן עדן בלי חושים אלו. אמנם כל זה באיש שהופקר אצלו הדבר לגמרי, ואף בודאי כשמזכיר את חטאי הדיבור אין לו שום רגש של חרטה ורצון להיטיב, אבל מי שמתחרט אף שאח"כ יצרו שב ומתגבר עליו, אף שאינו תשובה שלימה, מ"מ אין מתבטל אצלו כח הדיבור, אמנם ודאי יש נ"מ גדולה בקדושת התורה בין אדם כזה, לאדם שנהר שלא לפגום את כח דיבורו. (פרק ז').

מלחמת היצר - אמרו חז"ל "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע", והכונה בזה היא שיתבונן שאף שהיצר מראה לו כאילו הוא פועל לטובתו, באמת הוא שונא גדול שלו, ומטרתו היא להפיל את האדם עד לדיוטא תחתונה, וע"י שמכשילו בחטאי הדיבור הוא גורם שתפילותיו ותורתו לא יעלו למעלה, ומביאו לידי עניות, וגם בעולם הבא יעמוד לטעון שהוא רשע, וע"י הכרה זו האדם לא יחטא. ולפעמים היצר מניח מעט לאדם ונותן לו לעשות כמה מצוות, כדי שירפה מלהזהר ממנו, ואח"כ יוכל להחטיאו עוד, ולכן אמרו "לעולם ירגיז וכו'". ואמרו "ואם לא נצחו יעסוק בתורה" והיינו ללמוד את הלכות אותו דבר שהוא נכשל בו, וזכות התורה תציל אותו מהיצר הרע, ואם זה לא עוזר יקרא ק"ש ויתבונן באחדות ד' וביראתו, ויקבל עול מלכות שמים, ואם גם זה לא עוזר יזכיר לעצמו את יום המיתה, שיצטרך לתת אז דין וחשבון על כל מעשיו, ואז בודאי ישבר ליבו בקרבו ולא יתפתה לדברי היצר הרע, אמנם כיון שעדיף לעבוד את ד' מתוך שמחה, לא ישתמש בעצה זו אלא כשלא הועילו העצות האחרות. (פרקים ח' ו"ז).

זהירות מדברי הבלים - הנה כל מעשי האדם ודיבוריו בין מצוות בין עבירות ואפי' שיחה קלה, הכל קבוע באדם בנשמתו, ובעת הדין נשמתו תעיד אם קבועים בה דברי תורה, או דברי הבלים, (והמלאך מזכירו מה שלמד כדי שלא יתבייש), ויזהר האדם שלא להפסיק

מה שחיסר, (והסכם יששכר וזבולון אינו מועיל אלא כשמחזיק תלמיד חכם שלומד, אבל לא אחרי שכבר למד), ואחר מותו תצטער הנפש מאד על כל הזמנים שביטלה מן התורה, ואין הגיהנום מועיל אלא לכפר על העוונות, אבל לא להשיג דבר שלא עשה בחייו, וגם אם יחזור בגלגול אולי בפעם השניה יקלקל יותר. ועל כן יחוס האדם על נפשו ולא יאבד זמנו לריק. (פרק י"ב).

איתא באבות עקביא בן מהללאל אומר, הסתכל-היתבונן בשלושה דברים, שכל אחד יש בו תועלת בפני עצמה, ואין אתה בא לידי עבירה - לסיבת העבירה. דע מאין באת - נפשך נבראה מן השמים ממקום גבוה, וגם גופך הוא מעשה ד', ולאן אתה הולך - שאתה עומד לחזור למקומך הראשון, ועל כן תזהר שלא לטנף את הנפש, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטיפה סרוחה - ולכן אל תתגאה בצהלת פניך וסלסול שערך. וגם בעתיד אין לך להתגאות כי לאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה, ואמר "למקום" שגם אם יתגאה לחשוב שיזכה שלא יהיה רימה ותולעה, מ"מ יהיה במקום של רימה ותולעה, ואפי' רימה אחת קשה כמחט בבשר החי. וגם בנשמה אל תתגאה, כי- לפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון על כל מה שעשית, דין היינו עצם הפעולות, וחשבון היינו שאם עשה דבר כמה פעמים הכל מחושב ולא נאבד, ואפי' בשמואל הנביא וריו"ח בן זכאי מצינו שהיו מפחדים מן הדין, מפני שהדין הוא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא אינו נושא פנים אפי' לגדול שבגדולים, והאדם יתן דין על כל ימיו ופעולותיו ודיבוריו, והכל בדקדוק. ולכן כדי להמלט מן הגאווה שהיא ראשית לכל חטא, יתבונן תמיד באלו הדברים, וכן יתבונן על גודל עניותו בתורה ומע"ט, וגודל טובות הבורא, ועל

ידי זה יכיר את נפשו ויהיה שמח בחלקו. (פרק י"ג).

התעוררות לזהירות מלשון הרע כדי להציל עצמו מיסורי גיהנום - איתא בחז"ל "אמר הקב"ה לישראל בני אם תרצו להנצל מן הגיהנום שמרו עצמכם מלשון הרע", וא"כ על האדם להתבונן אילו היה בסכנה של מאסר או מיתה כמה היה מפזר מכספו כדי להנצל מזה, ואילו הגיהנום הרי אפי' המדור הראשון שבו הוא פי ששים מהאש שלנו, ועל לשון הרע נענשים במדור השלישי, ושעה אחת בגיהנום קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, ומי יודע כמה זמן יהיה שם, וא"כ איך יכול האדם שלא להזהר מלשון הרע. ואל יאמר האדם שא"א להזהר מחטא זה, כי כל ישראל קיבלו עליהם לקיים את כל התורה באמרום "נעשה ונשמע", ועוד שלא היה הקב"ה מצוה דבר שאינו ביד האדם, ויחשוב האדם אילו היו נותנים לו ממון כדי שימנע מלשון הרע, שודאי היה נזהר בזה יותר, וכתב הגר"א שעל כל רגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער. ולפחות ישמר האדם ממה שבידו להשמר, וכמ"ש הגר"א שא"א לשער גודל היסורים והצרות שסובל בשביל דיבור אחד. ובמשך הזמן יתרגל להזהר מלשון הרע, והבא ליטהר מסייעים אותו. (פרק י"ד).

איתא בחז"ל **אמר הקב"ה לישראל, בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם**, והיינו שהרי הבריאה היא בשלימות ולא חסר בה כלום, ומ"מ אין תכלית הבריאה אלא כשיש שלום, ולכן מה אני מבקש מכם, **אלא שתהיו אהובים זה את זה**, והיינו מה שאמרו חז"ל על דרך השלילה "כל דעלך סני לחברך לא תעביד", **ותהיו מכבדים זה את זה**, שכל אחד ימצא בחבירו מעלה שאין לו עצמו ויכבדו, ותהיו **יראים זה מזה**, מטעם שכל ישראל אהובים אצל הקב"ה, ויש לירא מלהקניטם כדי

שהקב"ה לא יכעס, **ולא ימצא בכם אפי' ע"י חיפוש, עבירה בבין אדם למקום, וגזל בבין אדם לחבירו, ודבר מכווער והיינו דבר שאינו גוף העבירה ממש (ולמשל בענייני גזל, עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה), והוא שהנביא אומר הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט והיינו לעשות הכל כפי המשפט ולא לגרום שום נזק לאחרים, ולא רק זה אלא גם אהבת חסד לדרוש שלום אחרים וטובתם, וכל מעשיו ופעולותיו יהיו בהצנע לכת עם אלוקיך, ולא יחפץ שיתפרסמו ויכירו לו טובה. (פרק ט"ו).**

תניא רשב"י אומר אם ראית עיירות שנתלשים מן העולם והיינו שאין אנשים בעלי ממון שיש להם איזה מפעל להעסיק בו את בני העיירות, ועל ידי זה כולם צריכים לנדוד ממקומם ולחפש עבודה, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים, והיינו שלא רצו להחזיק ידי לומדי התורה, דכיון שא"א שכל האומה תעסוק בתורה, ישנה אפשרות למי שאינו יודע ללמוד או שהוא טרוד מאד בפרנסה, להחזיק את ידי לומדי התורה, ועל ידי זה נחשב שהוא למד בעצמו, ואם לא עושים כך הרי הם נתלשים ממקומם. (פרק ט"ז).

פרק י"ז נמצא לעיל יחד עם פרק ח'.

ההכנה הנצרכת לביאת המשיח - הנה ידוע שהקב"ה יכול לשלוח לנו את משיח צדקנו בכל יום, אלא שעלינו להכין עצמינו לביאתו, בבחינת "פתחו לי פתח בחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם", ואין הקב"ה דורש דברים גדולים, אלא כל אחד כפי מה שיכול, וכאשר נשוב בתשובה שלימה, ונכין עצמינו לכבד את ד' כראוי, [ונרגיל עצמינו להזהר בקדושת בית המדרש ובית הכנסת, שהם לעת עתה מקדש שלנו], אז יחזור ד' לשכון עימנו בארצנו. (פרק י"ח).

כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד. יותר מלימודך עשה, ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות, והכהונה בעשרים וארבעה, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים ואלו הן: א' בתלמוד. ב'

ונעשה כמעין המתגבר והולך וכנהר שאינו פוסק, והוא צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להן לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה הרי זה נקרא נזוף, ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה.

הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד או אפילו אות אחת הוא צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומיודעו.

תנא דבי אליהו זוטא

מעלות התורה

כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, נקרא ריע אהוב אהוב את המקום אהוב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומביאתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין, ומגליל לו סודות מן השמים ורזי תורה,

בשמיעת האוזן. ג' בעריכת שפתיים. ד' בבינת הלב. ה' בשכלת הלב. ו' באימה וביראה. ז' בענוה. ח' בשמחה. ט' בשימוש חכמים. י' בדבוק חכמים. י"א בפלפול התלמידים. י"ב בישיבה. י"ג במקרא ובמשנה. י"ד במיעוט דרך ארץ. ט"ו במיעוט שינה. ט"ז במיעוט שיחה ושחוק. י"ז במיעוט תענוג ודרך ארץ. י"ח בארך אפים. י"ט בלב טוב. כ' באמונת חכמים. כ"א בקבלת היסורין. כ"ב המכיר את מקומו. כ"ג השמח בחלקו. כ"ד העושה סייג לדבריו. כ"ה ואינו מחזיק טובה לעצמו. כ"ו אהוב. כ"ז אוהב את המקום אוהב את הבריות. כ"ח משמח את המקום משמח את הבריות. כ"ט אוהב את הצדקות. ל' אוהב את התוכחות. ל"א אוהב את המישרים. ל"ב ומתרחק מן הכבוד. ל"ג ואינו רודף אחר הכבוד. ל"ד ואינו מגיס לבו בלמודו. ל"ה ואינו שמח בהוראה. ל"ו הנושא בעול עם חבירו. ל"ז ומכריעו לכף זכות. ל"ח מעמידו על האמת. ל"ט ומעמידו על השלום. מ' ומתיישב לבו בתלמודו. מ"א שואל כהוגן. מ"ב ומשיב כהלכה. מ"ג שומע ומוסיף. מ"ד והלומד על מנת ללמד. מ"ה הלומד על מנת לעשות. מ"ו והמחכים את רבו. מ"ז והמכוין את שמועתו. מ"ח האומר דבר בשם אומרו, שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.

גדולה התורה שהיא נותנת חיים לעושיה ולשומריה בעולם הזה ובעולם הבא ולימות בן דוד.

הנוי והכח והעושר והחכמה והתפארת והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם. ושבע מדות אלו שמנו חכמים לצדיקים - כולן נתקיימו ברבי ובבניו.

ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו ואלו הן: תורה אברהם ישראל בית המקדש ושמים וארץ, וכולם לא ברא אותם אלא לכבודו.

הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומנה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה.

לפום צערא אגרא.

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות.

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.

מעשה בתינוק אחד שלמדו אביו ספר בראשית, ונשבה עם הספר לבית הקיסר, פעם אחת נטרפה דעתו של הקיסר ואמר הביאו לי ספר הזכרונות, הלכו לגנזי הקיסר ומצאו הם בראשית, ולא ידעו כל גדולי המלכות לקרות בו, והביאו לאותו תינוק, כיון שראה את ספרו מיד חבקו ונשקו וקראו לפני הקיסר ומפרש אותו מן בראשית עד ויכולו, כיון ששמע המלך שבחו של הקב"ה האיך ברא את עולמו מיד עמד מכסאו ונשקו לאותו תינוק על ראשו, ואמר לו יודע אני שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשבילך כדי

להתירך מבית האסורין, מיד נתן לו הקיסר הרבה כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ועבדים ושפחות ושיגרו בכבוד גדול אצל אביו. והלא הדברים ק"ו ומה התינוק הזה שלא למד אלא ספר בראשית בלבד עלתה לו כך, הלומד כל התורה כולה על אחת כמה וכמה.

כל המצער את עצמו בעולם הזה על התורה ועוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד, והתורה מגינה עליו כל אותן השנים שהוא מוטל בעפר.

מתן שכר ויראת חטא - א"ר יוחנן פעם אחת מצאתי זקנה אחת בבית הכנסת שבאת מעיר לעיר להתפלל, ואמרתי לה בתי וכי לא היה בית הכנסת בעירך, ואמרה לי רבי לכן הלכתי מעיר לעיר להתפלל כדי לקבל שכר פסיעות, הא למדנו מתן שכר מן הזקנה. ופעם אחת נכנסתי בבית הכנסת ומצאתי בתולה אחת שהיתה עומדת בתפילה ואומרת: גיהנם אני טובה ממך אם רצוני שיבאו אצלי עשרה בני אדם ויאכלו וישתו עמי ואח"כ יעשו דבר זמה אני והם נכנסים לגיהנם אצלך, אלא אני טובה ממך שאני כופפת את יצרי וממלטת את עצמי ממך, הא למדנו יראת חטא מן הבתולה.

אמר רבי יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד שהוא היה מלקט עצים, ואמר לי רבי מת אני ולא חי, כשהייתי חי אני וחבירי היינו עוסקין בעבירה בפלטרין שלי, וכשבאנו לכאן גזרו עלינו גזר דין של שריפה, ואמרתי לו דינכם עד מתי, ואמר לי כשבאתי לכאן הנחתי את אשתי מעוברת בבן זכר, בבקשה ממך הוי זהיר בו משעה שיהיה נולד עד שיהיה בן חמש שנים הולך אותו לבית רבו למקרא, כי בשעה שהוא יאמר 'ברכו את ד' המבורך' אז יהיו מעלים אותי מדינה של גיהנם. (פרק י"ז).

אמר רבי יוחנן מעיד אני עלי שמים וארץ שכל **תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים ונהנה מיגיע כפו**, עליו הכתוב אומר "יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך", אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולא עוד אלא שאשתו ובניו ועכו"ם יראים ממנו, ומלאכי השרת שואלין בשלומו, והקב"ה אוהב אותו אהבה גמורה. (פרק י"ח).

יעקב ועשו - בעוד כשהיו יעקב ועשו במעי אמן, אמר יעקב לעשו: עשו אחי, שני אחים אנחנו לאבינו, ושני עולמות יש לפנינו - העולם הזה והעולם הבא, העולם הזה יש בו אכילה ושתייה ומשא מתן ולשאת אשה ולהוליד בנים ובנות, אבל העולם הבא אינו כן בכל המדות הללו, ואם הוא רצונך טול אתה העוה"ז ואני אטול העוה"ב. באותה שעה נטל עשו בחלקו העוה"ז ויעקב נטל בחלקו העוה"ב, וכשבא יעקב מבית לבן וראה

עשו שיש ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפחות ובהמות וכסף וזהב, מיד אמר עשו ליעקב יעקב אחי לא כך אמרת לי שתטול אתה העוה"ב ואני אטול העוה"ז, ומנין לך כל העוה"ז הזה, ואמר לו יעקב לעשו זה מעט הרכוש שנתן לי הקב"ה להשתמש בו לפי הצורך שלי בעוה"ז, באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו כך נתן לו הקב"ה, העוה"ב שהוא חלקו של יעקב על אחת כמה וכמה. באותה שעה אמר לו עשו ליעקב יעקב אחי בוא ונעשה שותפות אני ואתה, טול אתה העוה"ז והעוה"ב חצי, ואני אטול גם כן העולם הזה והעולם הבא חצי, ואמר לו יעקב לעשו אדוני יודע כי הילדים רכים ואינם יכולים לעמוד ביסורים של בניך. והקב"ה שונא את עשיו.

עתיד הקב"ה לעשות נקמה בעמלק בעצמו, אמר הקב"ה עשיתי מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחריב ובנבוכדנצר, ולא נתקררה ונתיישרה דעתי עד שאעשה נקמה אני בעצמי לעתיד בעמלק. באו מלאכי השרת וביקשו לומר שירה לפני הקב"ה, ולא מצאו אותו, הלכו לים, אמר להם מיום שייבש הקב"ה אותי והעביר בניו בתוכי שוב לא ראיתיו, הלכו להר סיני ואמר להם מיום שנגלה הקב"ה עלי ונתן את התורה לעמו ישראל והוא החתן ומשה הוא השושבין והתורה היא הכלה שוב לא ראיתיו, הלכו אצל ציון ותאמר להם מיום שסילק הקב"ה את שכינתו מתוכי והחריב את ביתו ושרף היכלו שוב לא ראיתיו. אמר להם ישעיהו את מי אתם מבקשים, ויאמרו לו את הקב"ה אנו מבקשים, ויאמר להם ישעיהו הנביא עכשיו יצא מאדום, באותה שעה באים מלאכי השרת ומוצאים להקב"ה ורואים את בגדיו אדומים, ויאמר להם הקב"ה להמלאכים גת קטנה היתה לי ודרכתי אותה, באותה שעה נוטל הקב"ה עונותיהן של ישראל ונותן אותן על עמלק הרשע שבא מעשו, באותה שעה אמר עמלק לפני הקב"ה, רבונו של עולם וכי מה כוחי שנתת עלי את כל עונות יעקב, באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונות יעקב ונותן אותם על בגדיו ונעשין בגדיו אדומים כתולעת שני, ואח"כ מכבס אותם עד שנעשית כשלג. (פרק כ').

כל אומה שמצערת את ישראל אין מתקררת דעתו של הקב"ה עד שיפרע מהן בעצמו. כפי שנפרע בעצמו מפרעה ונבוכדנצר.

שכר ועונש לעתיד לבוא - אמרו לו תלמידי ר' לרבי אליעזר רבינו אמור לנו מה יהיה אחריתנו, אמר להם אין שום בריה יכולה להנצל מיום הדין. אמר להם הקב"ה לישראל בני קדושים אתם ואל תיבהלו מיום הדין, הקב"ה מביא לעתיד כסא הדין ויושב עליו, והכל נידונין לפניו, ודן את השמים והארץ והמאורות וכוכבים ומזלות ולמלאכי השרת ולמטטרון ולכסא הדין על שראו

שכינתו מסתלקת וביתו חרב ובניו גלו לבין האומות ולא ביקשו עליהם רחמים, ודן את המאורות על שהיו באין מלכי מזרח ומערב ומניחים כתריהם בראשיהם ומשתחווים להם, ולא אמרו הלא אנחנו חרסים כחרסי אדמה אל תשתחוו לנו, הא למדת שאין כל בריה יכולה להנצל מן הדין, ואח"כ מחריב הקב"ה את כל העולם כולו, ומחיה הקב"ה את המתים, ומביא עפר הארץ ועפר המתים וגבולן זה בזה, ומותח מהן עצמות וגידין, ומלאכי השרת מוציאים כל נפש ונפש וזורקין אותה בגוף ומעמידין אותו ברגע אחד, באותה שעה פותחת הארץ פיה כאדם ומדברת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבוננו של עולם איש פלוני עבר עבירה פלונית במקום פלוני ופלוני גזל פלוני במקום פלוני ופלוני נשבע לשקר בשמך במקום פלוני, וזורק הקב"ה את כל העכו"ם אל תוך הגיהנם. באותה שעה פותחת הגיהנם את פיה ואומרת לפני הקב"ה רבוננו של עולם מלא אותי פושעי ישראל, אומר לה הקב"ה כבר מלאתיך בעכו"ם ואין בך ריוח. ועולה הקב"ה ויושב ודורש בפמליא שלו, ועומד זרובבל בן שאלתיאל כמתורגמן, והוא מגלה לפניו טעמי תורה, ואומר להם הקב"ה לצדיקים לכו והכנסו לגן עדן, שלא בראתי אותו אלא בשביל הצדיקים. ואומר דוד לפני הקב"ה רבוננו של עולם בוא וסעוד עמנו בגן עדן, ושומע לו הקב"ה ומהלך עמם בתוך הגן, וגבריאל נוטל שתי כסאות, אחת להקב"ה ואחת לדוד, ואוכלים ושותים שלשה כוסות, אברהם אינו מברך מפני שיצא ממנו זרע שהכעיס לקב"ה, יצחק אינו מברך מפני שיצא ממנו זרע שהחריב ביתו של הקב"ה, יעקב אינו מברך מפני שנשא שתי אחיות בחייה, משה אינו מברך מפני שלא זכה לארץ ישראל לא בחייו ולא במותו, יהושע אינו מברך מפני שלא זכה להניח זרע בעולם, עד שמגיע דוד ומברך, ולו יאה לברך. לאחר שאוכלים ושותים ומברכים מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו, ועוסק בתורה בטומאה

ובטהרה באיסור ובהיתר ובהלכות, ואומר דוד אגדה לפני הקב"ה, ועונים הצדיקים יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים בגן עדן, ופושעי ישראל עונים אמן מתוך הגיהנם, ואומר הקב"ה פתחו להם שערי גן עדן ויבאו ויזמרו לפני. (פרק כ"א).

טובתן של ישראל לעתיד לבוא - אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר רבינו אמור לנו באיזה אור אנו שמחים, באורו של הקב"ה או באורו של ירושלים, ואמר להם ר"א באורו של הקב"ה אנו שמחים. ומהו "באורך נראה אור", זהו האור שברא הקב"ה ביום ראשון ושמש בו העולם שלשה ימים קודם שנבראו המאורות ביום רביעי, וכיון שנבראו המאורות ביום הרביעי עמד הקב"ה וגנזו לאותו אור הראשון, לפי שעתידין העכו"ם להכעיס לפניו, אמר הקב"ה לא יזכו אותן הרשעים להשתמש באור זה, אלא ישתמשו באור החמה והלבנה שהן עתידין להבטל, אבל אור זה שהוא קיים לעולם ולעולמי עולמים יבואו הצדיקים שהם בני עוה"ב וישתמשו בו לעתיד, וכיון שראה האור הזה שהקב"ה גנז אותו לצדיקים מיד שמח האור הזה שמחה גדולה, ואמר לפני הקב"ה אע"פ שנמנעתי מישראל הכשרים בעוה"ז ואני עתיד להאיר להם לעוה"ב, אפילו הכי אין אני מצפה אלא לאורך שאתה מביא עלי, ובשעה שיאמר הקב"ה לציון "קומי אורי כי בא אורך" יאמר לפניו רבוננו של עולם עמוד אתה בראש ואני עומד אחרך, ואומר לה הקב"ה יפה אמרת, ובמה היא שמחה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה, באותה שעה מביא הקב"ה את אליהו ובן דוד צדקנו וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן בידיהם, ונקבצים כל ישראל בפניהם והשכינה לפניהם והנביאים מאחריהם והתורה מימנם ומלאכי השרת משמאלם, ומוליכין אותם אל עמק יהושפט, ונקבצים כל העמים שם, ובאותה שעה מביא הקב"ה את אליליהם של עכו"ם ונותן

בהם רוח ונשמה, ואומר הקב"ה יעברו כל אומה ואומה היא ופסל שלה על הגשר של גיהנם, ואז יעברו כולם, וכיון שמגיעין על תוכה יהיה הגשר לפנייהם כמו חוט, ונופלין לתוך הגיהנם האלילים ועובדיהם, מיד מתייראין ישראל ואומרים לפני הקב"ה רבוננו של עולם שמא כשם שעשית עם אלו כך תעשה עמנו, ואומר להם הקב"ה מי אתם, ואומרים לפניו אנחנו עמך ונחלתך ישראל, ואברהם ויצחק ויעקב מעידים עליהם שהם עמו והוא אלוקיהם, באותה שעה עובר הקב"ה לפנייהם וישראל עמו אחריו, ומביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו, ומבהיק זיוון של ישראל מסוף העולם ועד סופו, ואומר לו גבריאל לפני הקב"ה רבוננו של עולם אם הוא רצונך יבואו כל העכו"ם ויראו בטובתן של ישראל, באותה שעה פותחת גיהנם את פיה ויוצאין כל העובדי כוכבים ומזלות ממנה ורואין בטובתן של ישראל, ונופלין על פניהם ואומרים כמה נאה אדון וכמה נאה אומה זו שהקב"ה אוהב אותם ביותר, ואומר להם הקב"ה שוטים שבעולם אתם ידעתם אותי והנחתם אותי והשתחוויתם לעבודת אלילים שלכם ולא בטחתם בי, אבל ישראל קדשו את שמי ב' פעמים בכל יום תמיד ובטחו בי לכן אני נותן להם שכר טוב, מיד מתביישין כל העכו"ם ושבים לתוך הגיהנם, והקב"ה והצדיקים ילכו לגן עדן, ומשתחווים הצדיקים להקב"ה, ויושבים הצדיקים שם בגן עדן, והקב"ה יהא יושב בראש הצדיקים, ומביא הקב"ה אותו האור שהיה גנוז לצדיקים, ומוסיף על אורן ג' מאות וארבעים וג' פעמים, ואמרו ישראל לפני הקב"ה רבוננו של עולם לזה האור היינו מצפים, ומביא את החושך ומכסה לבני עמלק ועכו"ם, וכן אתה מוצא בגאולת מצרים שהיו ישראל נתונים באורה והמצריים באפלה, ואח"כ יאמר הקב"ה לישראל בני עכשיו בואו וקבלו ממני כוס של תנחומין, ואומר לישראל בני מיום שהחרבתי את ביתי של מטה לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה אלא הייתי יושב ובטל.

סיכומי 'תמצית'

**ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית
החודשיים על הדף היומי / משנה ברורה ומוסר**
(לפי סדר הדף היומי בהלכה).

- **בנקודות ההפצה**

- **במייל 7692282@gmail.com**

**בנוסף ניתן לקבל במייל סיכומים על כל מסכתות
הש"ס, ועל כל המשנה ברורה, ועל תנ"ך וספרי
מוסר וספרי חפץ חיים.**

**או סיכומים לפי סדר הלימוד של: העמוד היומי,
חבורת ש"ס, קנין ירושלמי, דף הכולל, קנין הלכה,
תרי דף, אורייתא, אהבת שלום, ומפעל הש"ס.**

מבחני 'לדעת'

**מבחן שבועי על דף היומי ומשנה
ברורה חפץ חיים ואהבת חסד**

**ניתן לעשות את המבחנים מיום שישי עד
יום שלישי בשעה 7:00 בבוקר:**

- **בטלפון 0737-289-669**

- **במייל 7692282@gmail.com**

- **בגדרים פלוס קופת לדעת.**

**הגרלות: בכל שבוע על 500 ₪ במזומן,
8 זוכים בזיכוי 100 ₪ ברשת 'יפה גוף'.**

חדש

הדרך ללימוד - להנחות - ולזכור

קורס חדשני מקצועי וייחודי

**בקורס נלמד בין השאר: כיצד פועלת
מערכת הזכרון, מדוע אנו שוכחים, כיצד
ניתן לפתח בצורה משמעותית את מערכת
הזכרון, כיצד ללימוד בצורה חווייתית
ונכונה ולזכור את הלימוד, כיצד חוזרים
בזמן קצר ובצורה מהנה ויעילה, איך
מסכמים סוגיות, כיצד מצליחים במבחנים
וזוכרים את הדברים לטווח ארוך, ועוד.
שמונה שיעורים גדושים בתוכן מקצועי ומקיף,
מתוך מאות מקורות מדברי חז"ל וגדולי הדורות,
עם כלים מעשיים לאימון אישי.**

לפרטים והרשמה 055-400-7977

תמלול ספר זכור למרים

פרק ו'

עוד בביאור הכתוב אם תבקשנה ככסף

כתיב בקרא "אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ד' ", ודיברנו כמה פעמים שמזה נלמד לעבודת ד'.

והנה בעניני העולם מצוי לאדם להתעשר בשני אופנים: (א) שיש לו הרבה מיני סחורה בחנותו שאין בכל העיר כמותו, ובפרט אם הוא סוחר אחד כזה בכמה עיירות. (ב) שיש לו מין סחורה אחת, אך אותו המין אין זכות לאדם אחר לזכות בזה רק הוא לבדו (כמו מאנאפאל). והנה אם נזדמן אדם שהשיג שני אופנים הללו, דהיינו שיש לו הרבה מיני סחורה, וגם אין רשות לאיש אחר להשיג אלו המינים ולסחור בהם רק לו לבדו, בוודאי ע"י זה יוכל לעלות מעלה מעלה.

והנה בעניני התורה והמצוות יש ג"כ מיני סחורה רבים, תרי"ג מצוות, כולן יפות ובהירות מאוד, כדכתיב "מצות ד' ברה מאירת עינים", משמחות הלב והנפש, אשרי הנזהר בהן ומקיימן. ובזה יש ג"כ עשירים משני המינים, אחד שיש לו הרבה מיני סחורה תורה ומצוות בתוך קופתו, וכמעט אין מצוי מי שיש לו הרבה סחורה כמותו, אך שהסחורה שלו מעורבות בהבל פיו של דברים בטלים וכהאי גוונא, [וע"ז נאנחו חז"ל שחשדו עצמן שמתערב בהן דברים בטלים, ואמרו שתינוקות של בית רבן יפין מהן שעל הבל פיהם העולם קיים, אבל באמת עליהן שייך המאמר אשרי מי שחושדין אותו ואין בו]. ויש שיש לו סחורה מועטת אך שהיא יקרה מאד, והוא יחיד במינו שלא נמצא אפילו חוט אחד פגום. ומי שזוכה להשיג שני אופנים דהיינו שיהיו לו הרבה מיני סחורה, תורה מכל המינים ומצוות הרבה וכולן לשם שמים בלי פגימות, אין למעלה הימנו ואשרי חלקו.

והנה איתא באגדת חז"ל: אמר ר' יוסי אדם הראשון היתה לפניו מצוה אחת, אילו היה מקיימה היה זוכה לו ולדורותיו, היושב בין הפגולין ובין הנותרות ונזהר מלטעום מאומה על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות. ואף אנו נאמר בענינינו, כתיב במשלי "חכם לב יקח מצוות ואויל שפתים ילבט", היינו מי שיש לו לב חכם יראה להשתדל ולהרבות מצוות כל מה שיוכל, וכידוע מה דאיתא באבות שהכל לפי רוב המעשה, דאם פעולותיו הן טובות מכריע כף הזכות וימצא זכאי בדינו, ואם כן צריך להתחזק במצוות בכל מה שיוכל, דמי יוכל לזכור מספר עוונותיו שעשה כל ימי חייו פן רבו מאד.

עוד יש בזה ענין גדול, דלפעמים האדם יכול לפטור עצמו מן הדין ולא יהיה עליו עונש, לדוגמא, אם שכר פועל ולעת ערב חייב לשלם לו כדכתיב "ביומו תתן שכרו", ואם אינו נותן לו שכרו בזמנו עובר בעשה, ודוקא אם יש לו כדכתיב "אתך" - ביש אתך. ומכל מקום אם הוא איש חכם ומהדר אחר מצוות, יראה ללוות ממון ולשלם לו בזמנו ויקיים מצוות עשה דאורייתא. ועוד איתא בגמרא (ברכות ל"ה) דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך פתח הבית כדי לחייבן במעשר וכו' וזהו שאמר הכתוב "איש חכם יקח מצוות".

וא"כ בענינינו שאחז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, והוא שבא דבר עבירה לידו וכבש את עצמו ולא עשאה, ואם כן בענינינו כששומר עצמו מדיבורים האסורים, מצויים כמה ענינים ביום שיוכל לעבור עליהם בקום ועשה והוא מתחזק מלעבור עליהם, כמה יגדל שכרו לעתיד לבא לאין ערוך, וסוף שיחשוב לו על כל אחד ואחד כאילו עשה מצוה בפועל ממש, ועל זה וכיוצא בזה נאמר "חכם לב יקח מצוות", שהוא יכול להרבות מצוות מאד וכו"ל.

ומסיים הכתוב "ואויל שפתים ילבט", היינו לפי מה שידוע מחז"ל (ספרי דברים וגמרא בתענית) שהאדם בעצמו מודה לבסוף על עוונותיו ואומר אני פלוני בן פלוני עברתי עבירה פלונית במקום פלוני בפני פלוני וכו'. והנה מכל עוונותיו שעשה ונזכר לבסוף, רואין הכל ונודע שהוא אויל גדול, אבל מכל מקום יש להם גבול וסוף. אבל אם הוא אויל שפתים, כשהוא מתחיל לספר ולהודות כל מה שקלקל בשפתים אין גבול וסוף להם, וזה שאמר הכתוב ואויל שפתים ילבט, רצה לומר שהוא מתייגע לספר, לפי שאין לדבריו גבול וקץ. ולפי דברינו אלה יעלה הפסוק הנ"ל שהוא מכוון זה כנגד זה, כמו שחכם לב ע"י דיבוריו זכה למצוות עד אין סוף, כן לעומת זה הרשע ע"י דיבוריו גרם לו לעבירות הרבה עד אין קץ, וגרם לו בזיונות וחרפות ועונשים עד אין קץ. סוף דבר החכם והכסיל כל אחד מרבה סחורה הנאותה לו לפי עניינו.

פרק ז'

להזהר בזהירות יתירה בשמירת שלשה החושים הדבור השמיעה והראיה

והנה יש אנשים שהיצר הרע מטעה אותם בפנים אחרים, לאמר, מהו הרעש הגדול אודות כח הדבור, אפילו אם לא אשמור את התורה כדן, הלא ידוע לכל דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב.

תשובה, אראה בירור הדברים. דאם האדם יתנהג בטעותו של היצר הרע, אפילו אם יזכה מחמת איזו מצוה לישוב בגן עדן, לא יועיל לו הגן עדן מאומה. דהנה כבר ביררנו כמה פעמים שהאדם יש לו לשמור בימי חייו את השלשה חושים שלו בתכלית השמירה, היינו הדבור והשמיעה והראיה, שבהם הוא יכול לקבל שכרו לבסוף, מה שאין כן אם יקלקלם. ונבאר דברינו, דאפילו כשהאדם חי, מי הוא המדבר והשומע והרואה, פן תאמר החומר, לא ולא, דהוא רק לבוש על הנפש, כמו שכתוב "עור ובשר תלבישני", והדבור והשמיעה והראיה הם רק בנפש, שהנפש היא המדברת והיא השומעת והיא הרואה, ועל כן אפילו כשמת האדם ונפרד החומר ממנו ונפשו תשוב אל האלקים, יוכל על ידי שלשה ענינים שבנפשו הנ"ל לקבל שכר מאת ד' יתברך, אבל אימתי יכול הדבר הזה להיות מחותן עם ד' יתברך, כששמר החושים בימי חייו ולא קלקלם, זהו הזוכה לדבר עם השכינה כמו שהיה בהר סיני כמו שכתוב "פנים בפנים דיבר ד' עמכם", ולשמוע מד' יתברך כמו שכתוב "וישמעו את קול ד' מתהלך בגן" וגו', ונאמר (תהלים פ"ה) "אשמעה מה ידבר האל ד' ", וגם לחזות בנועם ד'.

אבל אם בימי חייו הרגיל לשונו תמיד לדבר דברי רכילות ולשה"ר, ולשלח מדנים בין אחים, ואונאת דברים והלבנת פנים ושאר חלקי דיבורים אסורים, ולא שב עליהם בתשובה, כי היה הדיבור אצלו הפקר, וכן השמיעה, לקבל מזה ולהולך הסחורה לאדם אחר שישר בעיניו הסחורה הזו, על איש כזה שייך מה דאיתא בחז"ל: עתיד הקב"ה לחתוך לשונם של בעלי לשה"ר שנאמר "יכרת ד' כל שפתי חלקות [היינו דברי מרמה שמחליקים] לשון מדברת גדולות", והיינו שיבטל כח הדיבור שיש בנפש. וכן כשהוא שומע ומקבל לשה"ר ושאר דיבורים אסורים, הוא מקלקל ומאבד כח השמיעה שיש בנפשו, וכעין זה כתב הגר"א במשלי על הפסוק "בז לדבר יחבל לו".

ואחר כל אלו הדברים תבין היטיב מה שכתבנו מתחילה, דאיש כזה שגרם לנפשו שיבטלו אצלו הדבור והשמיעה, והוא כחרש שאינו שומע ואינו מדבר, מה קורת רוח יגיע לו משיבתו בגן עדן רק בזיון וכלימה, שהכל רואין אותו שאיבד ע"י עוונותיו כח הדיבור והשמיעה מנפשו (ולפעמים גם כח הראיה).

והנה כל זה ביררנו אודות האיש שהוא מופקר לגמרי, אבל בסתם איש ישראל אינו מצוי איש כזה, וגם מצוי שמתחרט ועושה תשובה. [ואמנם גם בזה יש אופנים המתחלקים. יש שבשעה שמתוודה בנוסח אשמנו, ואומר דברנו דופי, הוא מתחרט וחושב בדעתו להזהר מזה עוד, אמנם אח"כ מתגבר יצרו עליו וחוזר לחטוא עוד, זוהי נקראת תשובה שאינה שלימה. ויש שאינה נקראת תשובה כלל, דהיינו אפילו בשעה שמתודה ואומר על חטא שחטאנו לפניך בטפשות פה, בטומאת שפתים, בלשון הרע, ברכילות, בכחש ובכזב, בלצון בהונאת רע וכהאי גוונא, עד יותר מעשרה ענינים ששייכים רק לחלק הדבור, אין לו שום הרגש בזה, והוא כאומר איזה תיבות בעלמא, זה לא נקרא תשובה כלל. ועל כן מי שיש לו לב נבון אפילו במקצת, יש לו ליזהר מוידוי כזה, דלפחות בשעת האמירה יחשוב לקיים רצון ד' יתברך, וד' יראה ללבב]. ומכל מקום אף שאין מתבטל אצלו כח דיבורו מכל מקום יש נפקא מיניה גדולה בין קדושת התורה שלו ובין של אדם שזהיר בכח דיבורו שלא לפוגמו, וכמו שאמרו אינו דומה הבל פה שיש בו חטא להבל פה שאין בו חטא.

פרשת בהעלותך

פרק ח'

מאמר לזריזות הנפש נגד היצר

אחז"ל לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר "רגזו ואל תחטאו". ביאורו, שיכיר אדם את היצר, וירגיז עליו, שאף שמראה לו פנים שוחקות ונראה כאוהבו, מכל מקום בצינעה הוא לו שונא גדול ומבקש להורידו ממצבו עד דיוטא התחתונה הן בעולם הזה והן בעולם הבא.

ונבאר דברינו, אילו היה נודע לו על אחד שבמרמה ובחניפות היה מראה לו שהוא מאנשי סודו, ואח"כ נודע לו שבסתר מספר לפני אנשים על סחורותיו שהם ישנות ובלויות מכמה שנים ואף שהשיג סמים שמפרכסין בהם את הסחורות ונראות יפות כמו חדשות ובמעט זמן חוזרות למראיתן הישנה ואינן שוות לכלום. ואף כן הוא בעניינו, על ידי חטא הלשון ניתן להשטן כח הדבור והוא מלשין על האדם בכל עניניו, הן על תפילותיו שלא יעלו למעלה כדאיתא בזה"ק פרשה מצורע, והן על תורתו כדאיתא בחז"ל על הפסוק "למה יקצוף האלהים על קולך וחיבל את מעשי ידיך", מעט תורה שיש בידך אתה מאבדה, וגם הוא מביאו לידי עניות כדאיתא בספר הקנה, היש לך שונא גדול מזה. [ואפילו אם נאמר שהוא מתכוין לשם שמים. כדי שתתגבר עליו ותהיה זכותך גדולה, מכל מקום לעת עתה אתה ניגף על ידו מאוד ומאוד, וברח מרווחים אלו]. והן בעולם הבא השטן עומד על ימינו לשטנו ולטעון עליו שהוא רשע, ואף על האדם שהוא בחזקת צדיק ג"כ טוען עליו שהוא רשע, אכן הקב"ה גוער עליו ואינו מניחו לזה וכמו שאמר הכתוב "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ד' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו". וכאשר תתבונן היטיב על אודותיו, תמצא שהכל הוא כאשר תארתיו לפניך, ועל כן אל תאמין בו בשום דבר, וזהו שנאמר רגזו על העבר שהחטיאך מאד, ואל תחטאו על להבא. אי נמי כפשוטו, רגזו שתריב עמו על מה שמסיתך לחטוא, וממילא יבוא מזה ואל תחטאו.

ומה שאמרו לעולם ירגיז וכו', דכבר ביארנו דהיצר מתחכם בכל מיני ערמה כדי לצודו, והוא כמין גנב ביתי, וכמו שאחז"ל על הפסוק ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצה"ר שנקרא שמו צפוני שצפון בליבו של אדם, והוא הולך בכל חדרי הבית ואין אדם מכירו שהוא גנב, וגנב כזה יכול להריק בהמשך הזמן את הבית. אכן כאשר הגנב רואה שמינכר החסרון בבית וירא שירגישו הכל ויתודע שיש גנב בבית, הוא מרפה את ידו לכמה שבועות ואינו נוגע בשום דבר, ויחשבו אמת שחסרים כמה דברים ובודאי היה שם גנב שגנבם, אבל כעת אין שטן ואין פגע רע ויתאשו מלשמור הבית, והוא חוזר וגונב עד שמריק כל הבית.

כן הוא בענינינו, שידע שהעונות מטמטמין לבו של אדם, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק "אל תטמאו בכל אלה ונטמתם בהם" (חסר א) והכונה ונטמתם בהם, ועל כן כשרואה היצר שהאדם התחיל להרגיש שע"י ריבוי העונות נטמטם לבו ואין לו שום תשובה ללימוד התורה ולקיום המצות וירא שמא יחזור בתשובה, על כן הוא מרפה ידו הימנו לכמה זמן כדי שיחשוב האדם שהיצר הרע מסתפק במה שהחטיאו עד הנה ושוב לא יחטיאנו, ועל כן יתיאש מלעשות תשובה על העבר, ואח"כ חוזר ומתגבר עליו ומחטיאו עוד. ועל כן אחז"ל לעולם ירגיז האדם וכו', דהיינו כל הימים שאתה בחיים הוא שונאך ומתחכם להחטיאך, על כן אל תאמין בו ותרגיז עליו היצר טוב.

ומסיימת הגמרא שם, אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, שנאמר "אמרו בלבבכם", היינו תורה שכתוב בה והיו הדברים וגו' על לבבך, ור"ל שע"י לימוד התורה תוכל להתגבר עליו וכמאמרם בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. אם נצחו מוטב ואם לאו רחמנא ליצלקן, שגם זה אינו מועיל, יקרא קריאת שמע, רצה לומר יתבונן בפרשת שמע שכתוב שם אחדות ד' יתברך ותשיג מעלת היראה וממילא תנצחנו. אם נצחו מוטב ואם לאו רחמנא ליצלקן, שגם זה אינו מועיל מפני שהוא להוט אחר העולם ותאוותיו, יזכיר לו יום המיתה, רצה לומר שיבוא הזמן שיהיה מוכרח להפרד ממנו פרידה עולמית, שנאמר ודומו סלה, דומיה עולמית כפירש"י. והא דלא נתנו עצה זו מתחלה, משום דיותר טוב לעבוד ד' יתברך מתוך שמחה שזכה לעבוד ה' יתברך שהוא מלך העולמים, ורק אחר שבחן כל העצות ולא הועילו, מוכרח ליקח עצה זו, כרופא מומחה שנותן בחינה אחרונה.

פרק ט'

להזהר ביותר מלהפסיק באמצע לימודו

איתא באגדת חז"ל: יראה אדם לתפוס מה שלמד [שיתבונן היטב בעת לימודו כדי שידע מה להשיב כשישאלוהו לעתיד לבא] כדי שלא ישיגהו בושא וכלימה ליום הדין בשעה שיאמרו לו עמוד וערך מקרא שקרית וערוך משנה ששנית וכו'. וכעין זה ראיתי ג"כ במדרש, שהמלאך מזכירו מה שלמד כדי שלא יתבייש.

ולפי זה צריך להיזהר בעת לימודו שלא יהיה פיסקי פיסקי ומעורב בדברי הבלים, דמלבד שהוא עובר על מאמר חז"ל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, יתבייש אז מאד ממעשיו. ולדוגמא, שאם אחד יקנה מסכת שנדפסה בניר יפה ובאותיות נאות, אך באמצע העניינים מעורב בהם מעשיות רבות מדברי הבל בכמה וכמה מקומות, בודאי ימנע מלקנותה. וכמו כן כאשר יקרא המלאך לפניו את המסכת שלמד בפמליא של מעלה ובמעשיות המעורבות בו, הנה מלבד העבירה יחזיקו אותו לשוטה שביזה המסכת שלו שיקרה מזהב ומפז ושעל ידה היה לאות ולתפארת, והוא עשה אותה ככלי חרס שאין חפץ בו, וזהו לאו דוקא בלימוד המקרא והמשנה אלא הוא הדין כשלומד איזה מסכת, יראה שתהיה המסכת יפה וברה בלא תערובת פסולה.

ובאמת מאומת בכמה מקומות בחז"ל שנשמתו של אדם מעידה בו בעת הדין, והיינו כי כל מעשיו של אדם וכן דיבוריו הכל נקבע בנשמתו בתוך זכרונו, יש לך אדם שבנשמתו קבועים כל שיתא סדרי משנה וכל הש"ס, ויש לך אדם שקיבץ בחייו בתוך זכרונו כל ההבלים והפסולת והכל שמור עליו להזכירו לעת הדין, וכמאמר חז"ל על הפסוק ומגיד לאדם מה שיחו, דאפילו שיחה קלה מגידין לו לאדם בשעת הדין. ועל הענין הזה רמזו חז"ל את הפסוק משוכבת חיקך [היינו נשמתי] שמור פתחי פירך, כי היא כמו הכלי הנקרא גראמפון, אם מתחילה הכניס בו זמירות נעימות משמיע נגדו ג"כ קול יפה ונעים והכל שמחים מזה, ולהיפך

אם הכניס בו קולות של יללה ובכי הכל בוכין על ידו, וזהו ממש במוח של האדם. ועל כן רמז המקרא (בתהלים נ') "אוכיחך ואערכה לעיניך" כדאיתא במדרש שמאירין לו כל מעשיו בפניו.

וכמה צריך האדם להזדעזע בזכרו שכל מעשיו וכל דיבוריו שדיבר מעת היותו לאיש, בין דיבורים קדושים של תורה ומצות ומילי דברכות וכהאי גוונא, ובין כל חלקי דיבור האסור אפילו שיחה קלה, הכל קבוע במוחו בתוך זכרונו, והכל מצפין על ביאתו, אלו לקבל עליהן שכר, כבן שממתין על אביו הנכבד ושמוח בו, ואלו ממתנין עליו לנקום ממנו. אשרי לאדם שמזרז עצמו לעשות תשובה קודם שקוראין אותו לעשות חשבון.

פרק י'

ביאור המאמר מה אומנתו של אדם בעולם הזה

אחז"ל על מאי דכתיב "האומנם אלם צדק תדברון" - מה אומנתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאילם, יכול אף לדברי תורה, תלמוד לומר צדק תדברון וכו'. המאמר הזה מוקשה מאוד, וכי סלקא דעתך שיהא אילם לדברי תורה, הלא כל הבריאה הוא בשביל התורה דכתיב "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", וגם כל יצירתו של אדם וביאתו לעולם הזה הוא בשביל התורה, כמאמר התנא ר' יוחנן בן זכאי באבות פ"ב 'הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת'.

ואגב נבאר בעזרת ד' ראש המאמר מה אומנתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאילם, משמע מזה שזה הוא העיקר הגדול, והלא יש לנו עוד כמה עיקרים גדולים שאמרו חז"ל על הפסוק "והלכת בדרכיו", הרגל עצמן במדותיו להיות רחום וחנון ארך אפים ורב חסד נושא עון וכו', כל הי"ג מידות.

אלא משמע מזה דאף שההרגל במדותיו הקדושות הם העיקרים הגדולים שמביאים לאדם לקדושה וטהרה וכל טוב, מכל מקום המכונה המאשין המחזיקה בתוכה כל המדות הקדושות האלו שלא יהיו בטלות הוא דוקא אם פועל בנפשו להיות דיבוריו מצומצמין רק לענינים הנחוצים, ולשאר עניני העולם הוא כאילם לא יפתח פיו. ולאפוקי אם דיבוריו אצלו הפקר ואינו שומר פיו ולשונו, ממילא מתבטלות מידותיו בהמשך הזמן, כגון שע"י דיבורו גרם צער ובזיון לחבירו, ולפעמים גם היזק, איה רחום וחנון ורב חסד וכהאי גוונא. כלל הדבר, כל הענינים המתהווים בעולם הן לטוב הן למוטב, הוא רק ע"י דיבור האדם, ולכך צריך להיות דיבוריו מצומצמין בתכלית הצמצום, ודוגמת מי שנותן דאפעש על הפאסט, מצמצם בתכלית הקיצור באשר ידע כי יחייבוהו לשלם בעד כל תיבה.

וכן הוא בעניינינו כמאמר הכתוב "ומגיד לאדם מה שיחו" ואמרו חז"ל אפילו שיחה קלה מגידין לו לאדם בשעת הדין, ומה שכינו חז"ל לצמצום הדבור בשם אומנות, להורות לנו דהוא אומנות רבה, דלפעמים מצוה לדבר כמו שמצינו אצל ר' יוחנן בן זכאי דלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו גוי בשוק, וכן אם באים אצלו אורחים צריך לקבלם בסבר פנים יפות, לבד מה שמחוייב להקדימם בשלום. וכן מצינו באגדת חז"ל שאמר הקב"ה 'בני אהובי כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבין זה את זה ותהיו מכבדין זה את זה ותהיו יראין זה את זה', והיינו שלא לפגוע אחד בכבוד חבירו, וכאשר נבאר בעזרת השם יתברך בפרק האחרון.

ועתה נבאר את סוף המאמר יכול אפילו לדברי תורה, היינו לפי מה שידוע מה דאיתא באגדת חז"ל עד שאתה מבקש שיכנסו דברי תורה לתוך מעיך בקש על עבירות שעשית שימחלו לך, והיינו מפני שאדם כאשר הוא בעל מעשים רעים ואינו שב בתשובה ובינתיים עושה מעשים טובים, טורפין לו מצותיו בפניו, ועל כן הייתי סבור לומר דיהיה האדם משים עצמו כאלם אפילו לדברי תורה כל זמן שאינו עושה תשובה על עוונותיו, תלמוד לומר צדק תדברון.

אמנם באמת מי שהוא מורגל בעוונות ידועים ואינו שב עליהם בזה הוא החיוב שישוב עליהם קודם שילמד דברי תורה, מה שאין כן באדם דעלמא, סתם ישראל בחזקת כשרים הם.

פרק י"א

יבואר ענין אהבת רעים באופן נעלה, וממילא לא יבא לידי לשון הרע

איתא באגדת חז"ל שאמר הקב"ה לישראל בני אהובי כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבים זה לזה ותהיו מכבדין זה את זה ותהיו יראין זה מזה, ולא ימצא בכם עבירה וגזל ודבר מכוער, לכך נאמר "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד" וגו'. מוכח מזה שע"י האחדות הנעשית בישראל בא נחת רוח להקב"ה, וכמו שמצינו כעין זה אצל חנוכת המשכן שהיה לו להקב"ה נחת רוח מהנשיאים כמו שנבאר.

והנה אסביר הענין קצת למה הדבר דומה, לאחד שהיה עשיר מאוד שלא נמצא כמוהו בכל העולם, והיו לו כמה בנים, והיו כל בניו סוחרים גדולים ומחוכמים לחשוב מחשבות ואופנים איך לעלות בעשירות ובמסחר, והיה לכל אחד קנאה רבה על חבירו, וכל אחד בכל כוחו חפץ לעלות על חבירו בכמה מעלות. ויאמר להם חכם אחד, למה לכם להתיגע כל כך, כל אחד בפני עצמו, הלא אין סוף לעמלכם, זה מתקנא בזה וזה בזה מי יודע מה יהיה הסוף מזה. טוב יותר שתהיו אוהבים זה לזה וממש כאיש אחד האוהב את כל איבריו ואין שייך בהם קנאה ושנאה, ואז תהיו כולכם אצל אביכם חביבים כמו שנולד לו בן יחיד לעת זקנתו, וממילא כל עשירותו לכם לבד הוא, ועשירותו הלא יספיק לבניכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות. ככה בעניינינו, הקב"ה הוא אבינו אשר לו הגדולה והגבורה והתפארת וגו' כי כל בשמים ובארץ, ושמו שדי (להורות שדי באלהותו לכל בריה).

והנה בעשיית המשכן היה לכולם לב אחד לאבינו שבשמים לעשות רצונו, ובעת גמר המשכן שהיה אז זמן חינוכו, היה אז זמן שכל אחד התחכם כל אחד בפני עצמו איך לעשות רצון הקב"ה, והיה שם נתנאל בן צוער נשיא ישכר ויעץ להם שיהיו כל נדבתם של זה כזה ולא יעדיף אחד על חבירו (כדי שלא תפול קנאה בין איש לרעהו ע"י שהאחד יגדיל הענין יותר מחבירו, כמו שמצינו אצל קין והבל), והיה לו להקב"ה נחת רוח מזה, עד שאמר להם אתם עשיתם אופן כזה כדי שתהיו כולכם אהובים זה לזה ולא תפול קנאה ושנאה ביניכם קחו אותי גם כן ביניכם [כדאיתא במדרש] ואתן לכם השבת שלי, (והיינו אף דקיי"ל דקרנן יחיד אינו דוחה את השבת, אכן בזה הקריבו הנשיאים את קרבנם גם בשבת). ויותר מזה שלכל נשיא ונשיא ניתנה בתורה פרשה אחת בפני עצמה, ולא נאמר בתורה מאמר לראשון ולהנשארים יאמר בדרך כלל שהיתה ההקרה כן לכל אחד ואחד, שאם כן היה גרעון לכבודם, והם הלא שמרו כבוד זה לזה, והוא כבוד גדול שכל כלל ישראל מספרים בכל שנה את נדבותם.

ומזה נידון לכל ישראל, אם היו באמת אהובים זה לזה כהוגן, ממילא היתה מתוספת השפעה לכל אחד ואחד בענייניו, כי לא קצרה יד ה' מהושיע ח"ו. ואין נפקא מיניה להקב"ה אם נמצאים בכדור הארץ רבוא אחד או כמה רבבות, לכולם הוא זן ומפרנס, וכשמו כן הוא, שדי באלהותו לכל בריה.

סוף דבר, צריכין אנו להשתדל שנהיה אהובים זה לזה באמת ונהיה מכבדין זה לזה, ויהיה נחת רוח להקב"ה ממנו וכו"ל, ועל זה נאמר "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך", שזה מורה שסתם בני אדם אינם יודעים במה למצא נחת רוח אצל הקב"ה.

ומי שמתנהג בהנהגתו להיפך מכל זה, שכל אחד מתגבר על חבירו ואינו מתנהג בכבוד לגבי חבירו, וכן בכל הענינים הוא נגד חבירו, עונשו גדול מאד. ומצינו בתלמידי ר' עקיבא אף שהיו גדולים בתורה מאד, אכן מפני שלא נהגו כבוד זה לזה נתחלל בזה כבוד שמים, ופגעה בהם מידת הדין ומתו כולם במגפה בין פסח לעצרת, ועל זה מתאבלין כל ישראל בכל שנה בימי הספירה, מכל זה אנו רואין בחוש, אימתי מוצאת הבריאה חן בעיני הקב"ה, בזמן שכלל ישראל אגודים יחד ואין ביניהם שום קנאה ושנאה ותחרות, וכל אחד חושב בתקנת וטובת חבירו, ואז הקב"ה שמח בבריאתו, ועל זה נאמר ישמח ד' במעשיו.

ובדרך רמז נוכל לבאר בזה את הכתוב "ואהבת לרעך כמוך אני ד' ", רוצה לומר, אם תהיה אוהב לרעך כמוך, אז אני ד' בתוכם ואוהב אני את שניכם, וכמו שמצינו אצל הנשיאים שאמר להם הקב"ה שיקבלו אותו עמהם בחבורתם וכנ"ל.

פרשת שלח

פרק י"ב

מאמר שמירת הנפש עשה"כ רק השמר לך ושמר נפשך מאד (דברים ו')

איתא באבות (פ"ג) רבי דוסתאי בר ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים" וגו'.

וביאור הענין הוא, מה שאמר הכתוב "כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר" (דברים י"ב), הורה לנו הכתוב שלא נטעה לומר כי אסר לנו הדם משום דמאוס הוא ועובר על זה רק משום "בל תשקצו את נפשותיכם" כמו מאן דשתי בקרנא דאומנא, רק הורה לנו שהוא ממש כמו שאוכל נפש הבהמה, וזה לא הרשה לנו הכתוב רק לאכול בשר הבהמה ולא נפשה. והנה אף שבני אדם אינם רואים זאת ממש בעיניהם הגשמיות, מכל מקום הורה לנו הכתוב שכן הוא ממש נפשה תלויה בדמה.

כמו כן הודיע לנו הכתוב במה שאמר (דברים ל"ב) "אשר תצוו את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו' כי הוא חייכם", והיינו בעולם הבא כמו שפירש"י בחומש פרשת אחרי מות על הפסוק "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", להודיע לנו שעצם חיות הנפש וקיומה לנצח תלוי ע"י ידיעת התורה וקיום מצוותיה, שעל ידה מתדבקת נפש האדם באור התורה ששם הוא צרור החיים לנצח, ועל זה אמר הכתוב (שמואל א' כ"ה) "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ד' אלקיך", ומי יודע יותר מענין קיום הנפש לנצח ובמה תוכל להתקיים אם לא הבורא יתברך שמו שהוא יצר אותה והוא צווה ואומר כי הוא חייכם.

והנה אחר שיתברר ויתאמת אצל האדם שקיום נפשו לנצח תלוי רק בזה, כמה צריך להתחזק שלא להוציא זמנו לריק, כי בזה הוא מבלה נפשו ואין לו במה להחיותה, כי באמת צריך האדם לחשוב עם נפשו, לשער לו היה לאיש אחד נער קטן, ובא אליו איש עשיר גדול וסיפר לו שהיה עם בנו הקטן אצל הפרופסורים לבודקו אם הוא בריא או לאו, ואמרו לו כי בנו הוא בריא בכל איבריו, אך חלישותו היא מצד מיעוט דם מאד (מאלע קראוונע), ואין לו שום עצה לזה רק רפואתו תלויה בדם הרבה מאד, והיינו שיצאה כעת תחבולה חדשה לזה, והיא, לשאוב דם מאיש חי בריא, לוג או חצי לוג, ולהכניסו בתוך גידיו של הנער ע"י איזה תרופה ומכונה, ואפשר שע"ז יתרפא הנער. והנה בא העשיר לעניי עירו ובקש מהם שמי שהוא ירשהו להוציא מבנו חצי לוג דם, ועבור זה יתן לו כמה אלפים דולר, ויהי בעיניהם כמשוגע, ויאמרו לו אמת עבור כמה אלפים דולר אנו מתרצים לעשות כל מלאכה קשה ועבודת פרך, אבל לא למסור לך בנינו ולשאוב מהם דם, חס וחלילה הלא דמם הוא חייהם ואיך נמכור את דמי בנינו בשביל ממון, גם נהיה למשל ולשנינה בכל העולם.

וכן הדבר בעינינו, אתה בן אדם, הלא עליך לדעת כי אם תבטל איזה שעות בכל שבוע על שיחה בטילה, יגרע לך הרבה מחלקך בחיים, ותהיה לבסוף כמו אבי הנער שדימה בנפשו שישגי איזה שוטים שיתרצו לפחות מדמי בניהם בשביל כספו שיתן להם. כן גם אתה תדמה בנפשך, הלא יש לי הון רב ואבוא אצל תלמידי חכמים הלומדים תורה בכל ימיהם ואתן להם הון רב ויתנו לי חלקם בתורה, דע לך כי בוז יבוזו לך משני טעמים, האחד שלא יתרצו לזה ותהיה לבוז כמו שאמר הכתוב "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו", ויאמרו לך הלא זהו דמנו ונפשנו חלקנו בחיים, ואיך ניתן לך בשביל כסף. ושנית, לא תועיל נתינתך, אמת כי האדם יש לו רשות להשיג חלק בתורה בכספו כמו יששכר עם זבולון, אבל כל זה הוא רק כל זמן שהתלמיד חכם לומד ואתה מחזיקו, אבל לא אחר לימודו.

סוף דבר, לאחר שתפטר מן העולם אפילו לאחר כמה מאות שנים, תצטער הנפש לבקש ולמצוא הימים והשעות שבטלה מן התורה ולא תמצא, ואפילו גיהנם לא יועיל לזה כמו שכתוב בס' חרדים, כי גיהנם לא יועיל רק לתקן הנפש שנטמאה בחלאת עונותיו אבל מה שחסר לו בתורה איזה מסכת או פרק לא תתוסף לו ידיעה ע"י גיהנם, רק תהיה מוכרחת לחזור בגלגול לזה העולם ולהשיג חלקה בתורה, ומי יודע פן תקלקל עוד יותר ח"ו.

על כן בן אדם חוס נא על נפשך ושמור את כל ימי חיך שלא תאבדם בהבל וריק, בשיחה בטלה ושטות, דע כי מתחייב הנך בנפשך, וזה שאמר הכתוב ושמור נפשך מאוד, נפשך דייקא וכמו שסיימנו בראש המאמר.

ולפי דברינו אלו, הא דאיתא באבות (פ"א) ודלא יליף קטלא חייב, אינו מיירי באותם האנשים שאינם חפצים ומתרצים כלל ללמוד התורה הקדושה, רק מיירי באותם האנשים שהזמן הפקר אצלם, היום חסר להם שעה ולמחר שתים וכן הלאה, ולזה אמר קטלא חייב, היינו שמחסר עצמו מחיי נצח כל אחד לפי מדרגתו. אבל אם תשמור העת, יקויים בך "כי הוא חיך ואורך ימך".

פרק י"ג

ביאור מאמר התנא הסתכל בשלשה דברים

עקביא בן מהללאל אומר, הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה (אבות פ"ג), דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת - מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך - למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון - לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

ונראה לבאר, לשון הסתכלות מורה על התבוננות ולא סתם ראייה, ואמר בשלשה ולא אמר באלו דברים, להורות לנו שכל אחד בפני עצמו מועיל להנצל מן העבירה, וכל שכן בשלשתם. לידי עבירה, היינו לסיבת העבירה.

דע מאין באת, כפלו בשני פעמים, להורות לנו שכל אחד הוא ענין בפני עצמו, הראשון שיתבונן על עיקר מציאותו, מאין בא לפה ולצורך מה בא לפה, והיינו שכל מיני הברואים שברא ד' יתברך ברא אותם ונפשם מן האדמה, ולצורך האדם נבראו, כמו שנאמר "תוצא הארץ נפש חיה, בהמה ורמש" וגו', והכל לצורך האדם. אכן מין האדם נבדל מכל אלה, שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ, אכן גם בגופו הוא נבדל ומשובח מכל מיני הברואים, שאילו הם יצאו ונבראו מן הארץ ממש, אבל האדם גם גופו הוא יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא כמפורש בתורה, ואלמלא החטא היה גם גופו חי וקיים לעולם כמו הנפש. אכן גם בנפש האדם ישנם

מינים שונים, יש ששורש נשמתו הוא מעולם היצירה, ויש מעולם הבריאה, ויש גם מעולם האצילות, אמנם בכל האופנים נפשו היא ממקום גבוה מאד, וזהו מה שאמר התנא, דע מאין באת, היינו מאיזה עולם, ולאן אתה הולך, היינו שתוכרח לחזור למקומך הראשון, ועל כן הזהר והזהר שלא תחטא ותפול ממדרגתך.

והנה עד כאן דיבר בענין הנפש שיתבונן תמיד בענין גובהה וליזהר מאד שלא לטנפה. ועתה מתחיל התנא לעורר עוד את האדם שלא יחטא מצד החומר שלו שהוא ענין שפל ונבזה, ובודאי ראוי שלא יתגאה ויחטא, ולכן חוזר ואומר מאין באת מטפה סרוחה.

ובדרך משל, לאחד שראה אדם שנתגאה ביותר, פגע בו חבריו, ואמר לו מפני מה אתה מתגאה, הלא יודע אנכי את יחוס אבותיך ואבות אבותיך שהיו עניים ושפלים ביותר עד מדרגה התחתונה שאין כמוה. השיב לו, אמת שכעת אני עני, אבל יש לי שטר הגרלה (לאטאריי צעטיל) שקניתי, והנני חושב שאצליח ואזכה בגורלי הסכום הגדול ביותר שהוא מאה אלף שקלים ואהיה המוצלח בכל המדינה. אמר לו השני, לא כן אחי, הנני יודע בבירור שכבר נגמרה הגרלת הלאטאריי ונסתמה הקלפי, ובזוי ושפל אנשים היית עד עתה וגם באחרית ימי חיך תהיה בזוי ושפל עד כעפר לכל תהיה ואם כן במה תתגאה.

וזהו שחוזר התנא ואומר, אתה החומר, מה אתה מתגאה בצהלת פניך וסלסול שערך, הלא אני יודע גודל יחוסיך, מאין באת מטפה סרוחה, וא"כ מה חשיבות יש בה.

ועתה נראה מה סופך, לאן אתה הולך, ולא אמר תלך לשון עתיד אלא הולך לשון הווה, כוונתו, בכל יום ויום מתמעט ליחות השרשים ומזה מתלבנים שערות ראשך וזקנך ואפסים כוחותיך, ונשמתך תצא וישוב העפר אל הארץ כמו שהיה בתחלת בריאתו, כמו שנאמר "וייצר ד' אלקים את האדם עפר מן האדמה", ואם כן אתה בן אדם במה תוכל להתגאות, בחומר שלך, הלא יסודו מעפר וסופו לעפר.

למקום עפר רימה ותולעה, ולא אמר לעפר רימה ותולעה, היינו שלא יתגאה האדם לחשוב אני לא אהיה רמה ותולעה כמו שמצינו בגמרא (שבת פ' מי שהחשיך) אצל ר' אחאי בר' יאשיה, לזה אמר למקום עפר, פירוש בכל אופן לא יתנו לך פלטרין גדולים, כי אם בתוך מקום של רימה תולעה, ואפילו רימה אחת אחז"ל שקשה למת כמחט בבשר החי וכל שכן כששוכב בתוך הרימה.

ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, היינו שלא יחשוב האדם לומר: אמת שבחומר שלי אין לי במה להתפאר מפני שהוא חומר עב וגס, אבל הלא יש לי נשמה שהיא דבר יקר מאד כידוע לכל, ובה אוכל לעלות מעלה מעלה עד רום שמים. על זה אמר, וכי בנשמה תתהלל, הלא על ידה אתה עתיד ליתן דין וחשבון, [דין הוא עצם הפעולה שכתוב על שמו בספר הזכרון בין לטוב בין למוטב, וכן כל הדיבורים שדיבר אפילו שיחה קלה שבין איש לאיש מגידין לו לאדם בשעת הדין, ועל הכל יצטרך להשיב, וכל שכן כל חלקי דיבור האסור כמו לשה"ר ורכילות ודברי מרמה ואונאת דברים ושקר וחניפה והלבנת פנים ומחלוקת וקללות ושאר דיבורים אסורים שהוציא האדם בפיו, הכל גלוי למעלה כמאמר הכתוב (קהלת י') "כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר", והוא גבריאל כמשאחז"ל. וחשבון, הוא מה שכפל את הדבר כמה פעמים, ולא נאבד אפילו דיבור אחד, והכל יבוא בחשבון]. וגודל הפחד של נתינת דין וחשבון הוא נורא מאד, שאפילו שמואל הנביא שהיה הגדול שבכל הנביאים היה מפחד בעת שהעלה אותו שאול ע"י בעלת האוב, ואמר לשאול "למה הרגזתני להעלות אותי", וביקש אז ממשה רבינו ע"ה שיעיד עליו לפני ד' שלא עבר אפילו על דבר אחד מן התורה, ואם כן מה נאמר אנחנו.

וכפל גם את הענין הזה בשתי פעמים במה שאמר ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שצריך האדם לדעת שישנם תרי"ג ענינים, רמ"ח מהם לעשותם, והם נקראים מצות עשה שבתורה, שצריך האדם להשתדל בימי חייו לעשותם. ושס"ה ענינים שצריך האדם ליזהר שלא לעשותם, והם הלאוין שבתורה. וצריך האדם להיות בקי בהם וליזהר לקיים כל מצות עשה שתבא לידו, וכן שלא לעבור על שום לאו שבתורה, ואז יקויים עליו מה שאמר הכתוב (תהלים קי"ב) "אשרי איש ירא את ד' [היינו שלא לעבור על לאו שבתורה] במצותיו חפץ מאד" [היינו לקיים המצות עשה שבתורה].

וצריך האדם לידע שאחר כלות ימי חייו שהוקצבו לו מאת ד' יתברך ישוב הגוף למקום אשר ממנו לוקח, והוא העפר, והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה. ואז יצטרך ליתן דין וחשבון על הכל, ואינו נושא פנים אפילו לגדול שבגדולים כמו שאמר הכתוב (דברים י') "האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים" וגו', [אם לא שעשה תשובה], וזה שאמר התנא שצריך להתבונן תמיד בימי חייו גם בענין השלישי הזה, שהוא חמור מאד, שיצטרך לבסוף ליתן דין וחשבון על כל ימיו ועל כל פעולותיו ועל כל דיבוריו לפני הקב"ה, שאין לפניו לא העלמה ולא שכחה מכל מה שעשה האדם מיום היותו על האדמה עד היום הזה, הן שעשה אותה הפעולה או הדיבור במזיד או בשוגג או באונס, וכן בענייני פעולות הטובות אם עשה בשלימות ובכונה לשם ד' יתברך, ואם כילה כל ימי חייו בעניינים האלו, או רוב ימי חייו או מקצת ימי חייו, הכל יבואר בצמצום ובדקדוק, ועל הכל ישנם למעלה עדים חתומים, וכתוב בספר הזכרון על כל דבר ודבר, כדאינתא בפרק ב' דאבות דע מה למעלה ממך וכו' וכל מעשיך בספר נכתבים. ומי יוכל לשער גודל העונש והפחד שתקבל הנפש על כל יום ויום שעבר על התורה בפעולותיו ודבריו, ואפילו רבי יוחנן בן זכאי שהיה הגדול שבכל התנאים, היה חרד מאד ובכה לפני פטירתו שיצטרך לעמוד לפני כסא כבודו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, וכבר כתב הרא"ש בארחות חיים שלו: ומטתך בדמעה תמסה מידי זכרך חרדת רבן יוחנן בן זכאי. וזה שאמר התנא שיתבונן בשלשה דברים אלו ולא יבא לידי עבירה.

היוצא מכל זה, שכדי שלא להלכד במדת הגאווה שהיא ראשית לכל חטא, יתבונן תמיד באלו ג' הדברים שחשב עקביא בן מהללאל, ויצרף עוד לזה גודל עניותו בתורה ובמעשים טובים, וגודל חסדי המקום עליו בכל עת ובכל זמן, ואז יכיר את נפשו הכרה אמיתית, ויהיה שמח בחלקו במה שנתן לו ד' יתברך.

פרשת קרח

פרק י"ד

עצה להנצל מן הגיהנם

איתא באגדת חז"ל, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, אם תרצו להנצל מן הגיהנם שמרו עצמיכם מלשון הרע. ולכאורה מה שאלה היא זו, מי לא ירצה להנצל מן האש. אלא באמת התשובה היא נצחת, דמי שמתעצל להשמר מלשון הרע בטענה שקשה לו מאד להיות עוצר ברוחו, הוא סימן מובהק שבדעתו אינו מתיירא מאש הגיהנם, או שאינו מאמין שהיא מצות ד'.

וראיה לזה אנו רואים מאיש אחד בזמננו, שהעלילו עליו שדיבר דברים שלא כהוגן ועבר על מה שאמר הכתוב ירא את ד' בני ומלך, נפל הפחד עליו באופן נורא כי דרש וחקר מיודעי דת ודין ואמרו לו שהוא עלול להיות נידון לחמש עשרה שנות קאטארגע או מות ממש ח"ו, ומכר ביתו וכל נכסיו ופיזר הון רב אולי יעלה בידו לברר שהוא עלילת שקר. ועתה נחזי אנו, מה חמור יותר, אם אש לא נופח שהוא הגיהנם אפילו אם היתה כאש שלנו [דבאמת היא גדולה ששים פעמים מאש שלנו אפילו במדור הראשון, וכל שכן שעונשו הוא במדור השלישי כמשאחז"ל] או ט"ו שנים קאטארגע. והנה ראינו אנשים שהיו כמה שנים בקאטארגע ואח"כ באו לביתם, וכבר כתב הרמב"ן ששעה אחת בגיהנם קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, ומי יודע כמה זמן נגזר עליו בבית דין של מעלה, אפילו אם כבר כלתה נפשו ורוחו ע"י הלהב הראשון של הגיהנם, חוזרין ובוראין אותו פעם שניה ושלישית עד שיכלו כל חטאיו.

ועל כן הוא אחת משתי אלה, כמו שאמרנו, או שהיצר הרע מקשה את רוחו כמו לפרעה מלך מצרים שלא יתבונן כלל מה יהיה סופו עם נפשו ורוחו כשלא יעשה תשובה ולא יחוש כלל לעונש של הגיהנם ולא ירצה להתבונן עליו, או שאינו מאמין שהיא מצות ד' ויצטרך ליתן דין וחשבון על זה.

והנה יש שפוטרים את עצמם מלקבל חובת השמירה מלשון הרע, לפי שמשערין בנפשם שבודאי לא יעלה בידם להשמר מזה, אבל טעות הוא בידם מכמה פנים:

א) שכבר קבלו עליהם במעמד הר סיני ואמרו "כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע" וכלול בזה כל הלאוין.

ב) אילו לא היתה היכולת בידי האדם לקיים, לא היה הקב"ה מזהירו לומר "זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים", וכידוע שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, והבחינה בזה אלו היו נותנים לאדם ג' שקלים בכל יום שיהא נזהר מלדבר דיבורים אסורים בודאי היה נזהר בזה ביותר, וכל שכן אם היו נותנין לו כן כמה חדשים או שנה, כי תשוקת הכסף היתה מזכירתו ולא היה שוכח, וכל שכן בזה שכתב הגר"א ז"ל בשם המדרש שעל כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולין לשער, אם כן כמה צריך האדם להיזהר שלא לשכוח מלשמור פיו.

ג) לו יהיה כמחשבת האדם שלא יוכל לקיים לשמור פיו ולשונו כדין, מכל מקום אילו היה מקבל על עצמו לשמור פיו ולשונו הלא בודאי היה על כל פנים מתמעט האיסור, היינו אם אינו מקבל על עצמו כלל לשמור פיו ולשונו הוא מדבר כמה מאות תיבות של איסור בכל יום, וע"י השמירה היה בודאי עכ"פ מתמעט ועומד על חציו או שלישיתו, ומה טוב הדבר, הלא כתיב ומגיד לאדם מה שיחו ואחז"ל דאפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו לאדם בשעת הדין, וכתב הגר"א ז"ל באגרתו עלים לתרופה דעל כל דיבור ודיבור של איסור צריך לירד לשאול למטה הרבה מאד, ואי אפשר לשער גודל היסורין והצרות שסובל בשביל דיבור אחד, ולא נאבד אפילו דבר אחד שלא נכתב והכל מגידים לו לאדם בשעת הדין.

כלל הדבר, אילו היה מקבל לשמור פיו ולשונו, אף שבימים הראשונים יהיה קשה לו מלשמור כדין, אך מכל מקום היה בודאי ממעט מדיבורו, עד שבהמשך הזמן היה מרגיש בנפשו שכבר הורגל לקצר בלשונו ולמעט בדיבור של איסור, וכמאמר חז"ל הבא לטהר מסייעין אותו, ויהיה אשרי חלקו בזה ובבא.

פרק ט"ז

ביאור הכתוב הגיד לך אדם מה טוב

איתא באגדת חז"ל, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני אהובי כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבים זה את זה ותהיו מכבדים זה את זה ותהיו יראים זה מזה, ולא ימצא בכם עבירה וגזל ודבר מכוער, והוא שהנביא אומר "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך".

ונבאר קצת מאמר זה, דהנה מלשון כלום חסרתי דבר וכו' ומה אני מבקש מכם וכו' משמע דאע"ג דכתיב במעשה בראשית וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ולא חסר כלום בעולם, מכל מקום אינה נשלמת בשלימות תכלית הבריאה כרצונו בלא זה.

ודוגמא לדבר, לאחד שיש לו כמה בנים המפורסמים לשם ולתהלה במדותיהם הטובות ובמשאם ובמתנם עם הבריות, וכל המדות טובות שאפשר להמצא בעולם נמצאות אצלם, רק חסרון אחד להם המכאיב לב אביהם, והוא הריב והמצה שביניהם ואיש את רעהו חיים בלעו, ואם כן איך יערב לב אביהם מהם, אף שיש לו נחת רוח מהם אבל הצער והעגמת נפש מהם גדולה יותר מהנחת רוח שיש לו מהם. כן הדבר בענינינו, אף שלא חיסר הקב"ה בעולמו כלום, מכל מקום אינה נשלמת תכלית הבריאה אלא אם כן יש שלום בעולמו ובני ישראל אוהבים זה את זה וכו' כמאמר חז"ל.

ועתה נבאר בקצרה כל המאמר; שתהיו אוהבים זה את זה, שיתקיים עי"ז מאמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך, דהיינו ע"י שלילה, כמאמרם ז"ל כל מה דעלך סני לחברך לא תעביד. והוסיף עוד לומר ותהיו מכבדים זה את זה, ר"ל שכל אחד מישראל יכבד את חבריו באיזה אופן שהוא יותר חשוב ממנו. אם הוא עשיר, בודאי הוא מטיב יותר ממנו לעניים, ואם הוא עני בודאי לבו שבור יותר, וכן בכל הענינים יוכל למצא מעלות הרבה בחבירו יותר ממנו. וכן העני יכבד את העשיר, שיחשוב שלפיכך ברכו ד' בעושר לפי שהוא מוצא חן בעיני ד' במעשיו ופעולותיו הטובות שעושה עם בני אדם ולפיכך ברכו ד' בעושר. והוסיף עוד לומר ותהיו יראים זה מזה, כי לפי הידוע שכל ישראל אוהבים אצל הקב"ה וכדכתיב "אהבתי אתכם אמר ד' " (מלאכי א'), וידוע שכל איש שהמלך אוהבו הכל יראים ממנו להקניטו פן יודע למלך, וכן כתיב "וקרא עליך אל ד' " וגו' (דברים ט"ו).

ולא ימצא בכם עבירה וגזל, כונתו, עבירה היא בכלל מצוות שהם בין אדם למקום, וגזל בדברים שבין אדם לחבירו. ואמר ולא ימצא, דמשמע אפילו אם יבוקש עליו איזה דבר קטן מעבירות שבין אדם למקום או מבין אדם לחבירו, לא ימצא אצלו. והוסיף עוד לומר ודבר מכוער, ר"ל לאו דוקא עבירה ממש או גזל ממש, אלא כגון באיסור עריות אף שלא מצינו אותו בעשיית העבירה גופא אלא ראינו ממנו דבר מכוער כדאיתא ביבמות דף כ"ה ע"א עיין שם, וזהו בדברים שבין אדם למקום, וכהאי גוונא אפשר להמצא בדברים שבין אדם לחבירו, ולמשל בעניני גזל אף שלא היה גזל ממש, אלא שהדבר היה מיוחד ומזומן לאחר ובא הוא ונטלו, וכמאמר חז"ל עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקרא רשע, אעפ"י שלא עשה שום מעשה של עבירה מכל מקום אין זה דבר נכון. [ובאמת הוא מרומז בקרא דכתיב לא תחמוד וגו' וכל אשר לרעך, ולא אמר של רעך. כוונתו, אף שהדבר עדיין אינו שלך ולא של חברך אלא שמיוחד מן השמים שיהיה לרעך, ג"כ לא תחמוד. כי באמת הקדוש ברוך הוא מזמין לכל אחד ואחד סיבותיו שיוכל להתפרנס מהן, וידוע מאמר חז"ל דאין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא].

ולפי"ז אתי שפיר דברי הנביא: הגיד לך אדם מה טוב וגו' כי אם עשות משפט, שכונתו שלא לגרום שום היזק הן בגופו הן בממונו או בכבודו. ואהבת חסד, כונתו, לא מיבעיא שלא יעשה איזה דבר שהוא נגד דעתו של חבריו, אלא שצריך עוד להתחסד עמו ולדרוש שלומו וטובתו בכל הענינים. ואחר כל הדברים הנ"ל הוסיף עוד כלל על כל מעשיו ופעולותיו, והוא, והצנע לכת עם אלקיך, ר"ל שמכל פעולותיו הטובות לא ידע אלא הקב"ה בעצמו, שלא תהיה לו תשוקה בחמדת היצר שיפורסם שמו מפעולותיו הטובות, ושלא יחפוץ שיחזיקו לו טובה עבור מעשיו הטובים, אלא והצנע לכת, ר"ל שלא ידע מזה רק הקב"ה, שיעשה הדברים בצניעא ושלא יכסוף שיתגלו מעשיו ברבים.

ועפ"י דברינו אלו אתי שפיר מה שאמר הנביא הגיד לך אדם מה טוב, בתמיה, ר"ל וכי הגיד לך אדם מעולם מהו הטוב האמיתי שד' דורש ממך, כי לא נמצא בעולם אף אחד שיוכל לומר כל כך בדיוק מה שד' דורש ממך, כי אי אפשר לו לאדם להשיג מעצמו כל כך, אלא אפשר לו לאדם להשיג בעצמו דברים פשוטים וגסים כמו גזל ממש וכדומה עבירות בולטות מעצמן בשם עבירה, אבל להשיג בעצמו דברים דקים מאד מאד כמו שאמרנו אוהבים ומכבדים ויראים זה מזה, זה אי אפשר להמצא אם לא שהקב"ה בעצמו יגלה לו מהו הטוב האמיתי, וממה צריך להיזהר בתכלית הזהירות.

פרק ט"ז

ביאור המאמר אם ראית עיירות שנתלשין וכו'

תניא רבי שמעון בר יוחאי אומר אם ראית עיירות שנתלשין מן העולם, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים. והנה לכאורה אינו מובן מה שאמר עיירות שנתלשין.

ונראה לבאר בע"ה. דהנה ישנם בעולם שני סוגי אנשים שניזונים כל ימי חייהם באופנים שונים: א) בעלי הממון, והם אנשים שברכם ד' בעושר ובנכסים, אך אין להם ידיעה בטיב משא ומתן. ב) אנשים היודעים בטיב משא ומתן, אך אין להם האמצעים, והוא הממון, לשלוח במסחר ידם. וכשמברך ד' את הבריות בשנת משא ומתן, אזי מוצא כל אחד ואחד פרנסתו במה שהזמין לו ד' זה מזה, שמשתתפים בעלי הממון עם בעלי המסחר וכל העולם מתפרנס זה מזה, כגון שנמצא בעיר אחת עשיר גדול שיש לו פאבריק וכמה מאות אנשים מעוסקים בפאבריק. והנה בזמן שהמסחר הולך וגדל, יש הצלחה וברכה לכולם, לזה העשיר שמתעשר מזה, ולבעלי המלאכה במה שיש להם מקום להשתכר וכולם מתפרנסים. ולהיפך ח"ו, אם אותו העשיר ירד מנכסיו פתאום, אזי ממילא כל אנשי העיר שהיו עסוקים מקודם בפאבריק נעשו עניים ונשארו בלי עבודה ונודדים והולכים מן העיר, ונמצאת העיר כתלושה מן העולם. והנה כל זה אם נסבבה הירידה הפתאומית לעשיר אחד ובעיר אחת, אבל אם אירע כן ח"ו לכמה וכמה עיירות במדינה אחת, נעשו כולן כתלושין מן העולם, כי בעלי הפאבריקען העשירים מפני שאין להם במה לשלם להפועלים פיטרו אותם מעבודתם, וכולם נודדים והולכים, ונמצא באופן זה כמה וכמה עיירות נתלשין ח"ו ממקומן.

ועתה נבאר מה שאמר התנא דלפיכך נתלשין מן העולם לפי שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים, רצה לומר, לא רצו להחזיק לומדי התורה. וטעם הדבר, דהנה ידוע לכל דעיקר בריאת העולם היתה בשביל התורה כמו שנאמר "כה אמר ד' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי" (ירמיה ל"ג), ועד היום קיומו של העולם תלוי בקיום התורה כמו שאחז"ל (שבת פ"ח) תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם יקיימו ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר את כולכם לתהו ובהו. והנה תקשה הלא חזינן חלק גדול מישראל שאינם יודעים את התורה ואיך אנו אומרים כולנו וחיי עולם נטע בתוכנו, אבל האמת הברורה היא, שהבורא יתברך שמו שהוא מקור הטוב והחסד ידע הכל מקודם שאי אפשר לאומה שלמה שיעסקו רק בתורה, לכן בעת חלוקת הארץ שחלק לכל אחד מהשבטים חלקו בארץ רמז לנו על שבט יששכר וזבולון, שאלו יעמדו לבסוף כל אחד בסוג בפני עצמו, שבט יששכר היתה תשוקתו רק לתורה כמ"ש "יששכר חמור גרם וגו' ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד", ומהם יצאו מאתים ראשי סנהדראות והוראה לכל ישראל כמו שפירש"י ז"ל, וזבולון לחוף ימים שכן והיה נושא ונותן בפרקמטיא ואי אפשר לו לקבוע את עצמו לתורה, ועל כן היה מנהגם ששבט יששכר היה יושב ועוסק בתורה בתמידות, וזבולון היה מחזיקו ומפרנסו בכל דבר הצריך לו כדאיתא במדרש. וענין זה הוא חיוב וראוי ג"כ בימינו אלה, אף שחיוב לימוד התורה הוא חוב על כל ישראל, מכל מקום מי שאינו יודע ללמוד, או שהוא טרוד מאד בעסקי פרנסתו וקשה לו ללמוד בעצמו, מחויב להחזיק בידי לומדי התורה ויהא נחשב לו כאילו לומד בעצמו, כדאיתא ביו"ד סימן רמ"ו.

פרשת חוקת

פרק י"ז

מאמר לזריזות הנפש

אמרו חז"ל (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר שנאמר (תהלים ד') רגזו ואל תחטאו וגו'.

ונבאר את המאמר הזה בדרך משל: שני בני אדם שותפים בעסק אחד, ושניהם הניחו ממונם בעסק. והנה אירע פעם אחת שאחד מהשותפים הכיר ברעהו שהוא גונב מדמי העסק, והנה האיש הנבון כאשר יוכח מזה היטב, בודאי לא יעבור בשתיקה על זה ויריב עמו, אף שידוע היטב כי כבר לא ישיב הגניבה שגנב, אבל תהיה מזה תועלת על להבא שמהיום והלאה לא יגנוב הגנב. והנה לפעמים יקרה שהגנב חכם וידע את אשר לפניו, יעשה עצמו כצדיק ובכל יום ויום הוא מביא לו כמה וכמה רווחים כדי שיהיה לב השני בטוח עליו ולא יבדוק אחר מעשיו, ובאמת מחשבתו שאם רק יעלה בידו להיות אצלו כנאמן ביתו יגנוב כפלי כפלים מכפי הממון שהביא לו מקודם בתור רווחים. אבל אם השני הוא חכם ממנו לא יועילו לו כל עצותיו ותחבולותיו של הגנב, ולעולם ישים עינו עליו ויביט עליו בכל אשר יפנה בשבע עינים כדי שלא יגנוב.

כן הדבר בעניינינו, כאשר האדם קם בבוקר בחמלת ד' עליו שהחזיר לו נשמתו כדי שירויח קצת באותו יום שיתפלל וילמד ויעסוק בפרנסתו להחיות נפשו. אכן כאשר יתבונן האדם בסוף היום על כל מה שעבר עליו באותו היום, יראה שהיצר הרע גנב ממנו כמה שעות שהוא בילה אותן בדברים בטלים והבל וריק, וכל זה בעצת היצר. וכן יראה שהוא גנב ממנו מהמאה ברכות שבירך אותם בלא כונה ובאיזו פניה, וכהנה וכהנה. והנה אם יעבור על זה בשתיקה ולא יעשה עמו מריבה, אז חלילה במשך זמן קצר ישאר עני מתפללותיו ותורתו ח"ו, אלא האיש החכם והנבון צריך לעשות עמו תמיד מריבה, ויאמר לו מה לך כי תגנוב את זמני ויומי שחלק לי אלקים, ואת ברכותי שהנני מברך, אף שהמריבה הזאת תהיה ללא תועלת, כי מה שגנב היצר הרע כבר לא ישיב לו, אך התועלת תהיה כי מכאן ולהבא לא יגנוב היצר הרע ממנו כל כך.

והנה לפעמים יקרה שהיצר הרע מזמין לידו כמה מצוות, כדי שיהיה לב האדם בטוח ולא ידקדק ולא ירהרר עליו, אבל באמת ידע האדם כי זוהי מתחבולות היצה"ר כדי שייגנוב ממנו עוד יותר. [וז"ל חובת הלבבות בפ"ה משער יחוד המעשה: בן אדם ראוי לך לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך, הנמסך בכוחות נפשך והמעורב במזג רוחך והמשתתף עמך בהנהגת חושך הגופניים והרוחניים, המושל בסודות נפשך וצפון חובך (פי' במצפוני מחבואך), בעל עצתך בכל תנועותיך הנראות והנסתרות שתהיינה ברצונך, האורב לפתות פסיעותיך. ואתה ישן לו והוא ער לך. אתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך כו'. רץ אל רצונך כנראה מרמיזותיו וקריצותיו והוא מורה אותך בחציו הממיתים לשרשך מארץ חיים. עכ"ל]. על כן האיש החכם והנבון יעשה תמיד מריבה עם היצה"ר בכדי שלא יגנוב ממנו זמנו ותורתו, וזהו שאחז"ל לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר, שמחמת זה לא יחטא עוד כל כך. וזהו שאמרו רגזו ואל תחטאו, ר"ל שמחמת הרגיזה והקטטה עמו לא יחטא עוד כל כך.

וענין זה רמזו בתורה הקדושה: "כי תצא למלחמה על אויביך", שהוא היצר הרע שנקרא אויב, אז בודאי "ונתנו ד' אלקיך בידיך, ושבית שביו", רצה לומר שכאשר תשוב בתשובה שלמה אז יתהפכו העבירות לזכויות ותוציא מידו הגזלה שגזל ממך היצר הרע.

ואחז"ל שם עוד, אם נצחו מוטב, דהיינו שהועילה ההרגזה עמו מוטב. ואם לאו, שלא הועילה לו ההרגזה, יעסוק בתורה שנאמר "אמרו בלבבכם" דזה קאי על התורה דכתיב בה "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", והכונה בזה היא, שזכות התורה תציל אותו מיצה"ר שלא יתגבר עליו, וכדאיתא במדרש רבה פרשת נשא שמחמת יגיעת האדם בתורה מסיר הקב"ה את היצה"ר ממנו. ולמשל אם הוא רגיל בחטא הגזל וכהאי גוונא, כאשר ילמד האדם בתורה דיני גזל וכהאי גוונא, ויגיע עצמו באלו ההלכות, יסיר הקב"ה ממנו את היצר הרע.

אם נצחו מוטב, ואם לאו, שלימוד התורה ג"כ לא הועיל לו, יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם, והיא קריאת שמע שקורין אותה בשכבנו ובקומנו, וכוונת קריאת שמע היא שיזכיר את עצמו באחדות הבורא יתברך שמו ויקבל עליו עול מלכות שמים ובזה ינגף היצר הרע וירף ממנו.

נצחו מוטב, ואם לאו, שקריאת שמע ג"כ לא הועילה לו, יזכיר לו יום המיתה, שנאמר "ודומו סלה", שהוא המות שהוא דומיה עולמית כמו שפירש"י שם, שאז יהיה עתיד ליתן דין וחשבון על כל מעשיו ופעולותיו שעשה כל ימי חייו, שאז יסורו מדעתו כל המדות הנשחתות כמו גאווה וחנופה ושקר וכהאי גוונא, מה יענה אז ליום פקודה כשיבואו על שכרו. והנה כאשר יתבונן האדם בזה, אז בודאי ישבר לבו בקרבו ולא יתפתה לדברי היצר הרע ובזה ינצל ממנו.

פרק י"ח

התעוררות להתגלות כבוד ד'

הנה ידוע לכל שיכול הקב"ה לשלוח לנו משיח צדקנו בכל יום, וכדמצינו בגמרא (עירובין מ"ד) האומר הריני נזיר ביום שכן דוד בא בו, אסור ביין בכל הימים, שמא הוא בא באותו יום. עוד אחז"ל שאלו למשיח צדקנו אימתי יבוא, והשיב יכול אני לבא בכל יום אם רק תזכו לזה, והיינו היום אם בקולו תשמעו. גם כתיב (במלאכי ג') "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא", וכאשר נדייק היטב נראה דלא כתיב לשון אשלח שמשמע לעתיד, אלא כתיב שולח בחולם לשון הוה, וכוונתו, יכול אני לשלוח אותו לכם בכל עת ובכל זמן רק אם תזכו לזה. הנה מכל הנ"ל נראה שחפץ הקב"ה שנכין עצמנו בכל מה דאפשר, וכמאמר פתחו לי פתח כמחט של סדקית ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם.

והיה אם שאול ישאלונו, במה נתקן, ובמה עלינו להיות נכונים לביאתו של משיח צדקנו. ואען ואומר, שאין הקב"ה רוצה ממנו גדולות ודברים שאי אפשר לנו להשיגם, אלא כל אחד ואחד לפי מה שהוא כפי יכולתו. אם יכול ללמוד משנה, צריך לקבוע לו זמן בכל יום שבאותו זמן יתפנה מעסקיו וילמד שיעור משנה שלו, וכן אם יש לו לב להבין עין יעקב מדרש וכהאי גוונא, ילמד מה שיש ביכולתו, וכל שכן אם הוא איש שיש לו ביכולת להבין גם בגמרא ובהלכה. מחויב ג"כ לקבוע לו זמן ללימוד הגמרא והלכה.

היוצא מדברינו, שאין הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו, וכל אחד ואחד לפי כוחו ויכולתו מחויב להתכונן לביאתו של משיח צדקנו. וכדמצינו במדרש בשעה שאמר הקב"ה למשה "ועשו לי מקדש" נזדעזע משה, איך יכול אדם לעשות בית לשמו של הקב"ה (הלא כתיב על הקב"ה "השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי" וגו'), השיב לו הקב"ה לא לפי כוחי אני מבקש אלא לפי כוחם. וכן בשעה שביקש הקב"ה שיתנו נדבות כסף וזהב למשכן נזדעזע משה ואמר הלא הכסף והזהב שלך הוא, שנאמר "לי הכסף ולי הזהב נאום ד' ", והשיב לו לא לפי כחי אלא לפי כוחן, ואמר זה יתנו מחצית השקל שהוא עשרה גרה שהוא מטבע קטנה.

כללו של דבר כל אדם מחויב לחזק את עצמו בכל מה שיש בכוחו, וכדכתיב בקהלת "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה", דייקא, רצה לומר לפי כחך. וכן כתיב (תהלים פ"ה) "אשמעה מה ידבר האל ד' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה, אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו". ונראה לפרש המשך שני הכתובים הללו עפ"י דברינו, שבשעה שנשוב בתשובה שלמה בחרטה על העבר וקבלה על העתיד שלא נשוב לכסלה עוד, אז קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו.

ונמתיק את דברינו במשל; עשיר אחד גדול שהיו לו כמה עסקים באיזו עיר, ותמיד נתאכסן אצל בעל הבית אחד בעיר ההיא. והנה אירע פעם אחת שסר לאכסניה אחרת, ויפגשהו בעל הבית הראשון וישאלהו מדוע לא סר כבודו אל ביתי כמנהגו תמיד, והשיב לו כי בפעם האחרונה הייתי בביתו ולא נהגו בי כבוד כיאות, התחיל הבעל הבית לתרץ את עצמו כי לא היה אז בביתו, וכי אנשיו לא ידעו את גודל כבודו, ויאמר לו העשיר אם אתה מבטיחני שלא יהיה עוד כדבר הזה, ובכל עת בואי ינהגו בי בכבוד כיאות אז בודאי אסור לביתך, כי גם לי נעים להמצא במקום שיש לי מכירים היודעים את כבודי.

כן הדבר בעניינינו, הקב"ה השרה שכנינו אצלנו בבית ראשון ואח"כ בבית שני, ומפני עוונותינו הסיר שכנינו מאתנו ואין ברצונו לשוב אלינו אם לא שנשוב מדרכנו הרעה שהלכנו עד כה ולא נשוב לכסלה עוד, [ונרגיל עצמנו להיות זהירים בקדושת בית המדרש ובית הכנסת שהם לעת עתה מקדש שלנו, כמו שנאמר "ואהי להם למקדש מעט" ויהיה תיקון בזה על העבר], ואז קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו, רצה לומר אז קרובה ישועת ה' לבוא ולשלוח לנו משיח צדקנו ונשוב לארצנו במהרה בימינו.

על כן אחי ורעי, צריכים אנו להכין את עצמנו בכל מה שיש בכוחנו לביאת משיחנו, וכל אחד ואחד יתחזק לשוב בתשובה שלמה לפני ד' כדי שנזכה להתגלות כבוד ד' בעולם כרצונו במהרה בימינו אמן.

תנא דבי אליהו

פרק י"ז

רבי אליעזר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, נקרא ריע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומביאתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנאמר (משלי ח) "לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה", ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין, ומגלין לו סודות מן השמים ורזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר והולך וכנהר שאינו פוסק, והוה צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להן לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה הרי זה נקרא נזוף, שנאמר (שם יא) "נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם", ואומר (שמות לב) "והלוחות מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלחות" - אל תקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה שנאמר (במדבר כא) "וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות".

הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד או אפילו אות אחת הוא צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומיידעו, שנאמר (תהלים נה) "ואתה אנוש כערכי אלופי ומיידעי", והלא הדברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיידעו, הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שהוא צריך לנהוג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג) "כבוד חכמים ינחלו", ואומר "ותמימים ינחלו טוב", ואין טוב אלא תורה שנאמר (שם ד) "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו".

כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד. יותר מלימודך עשה, ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות, והכהונה בעשרים וארבעה, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים ואלו הן: א' בתלמוד. ב' בשמיעת האוזן. ג' בעריכת שפתים. ד' בבינת הלב. ה' בשכלת הלב. ו' באימה וביראה. ז' בענוה. ח' בשמחה. ט' בשימוש חכמים. י' בדבוק חכמים. י"א בפלפול התלמידים. י"ב בישיבה. י"ג במקרא ובמשנה. י"ד במיעוט דרך ארץ. ט"ו במיעוט שינה. ט"ז במיעוט שיחה ושחוק. י"ז במיעוט תענוג ודרך ארץ. י"ח בארץ אפים. י"ט בלב טוב. כ' באמונת חכמים. כ"א בקבלת היסורין. כ"ב המכיר את מקומו. כ"ג השמח בחלקו. כ"ד העושה סייג לדבריו. כ"ה ואינו מחזיק טובה לעצמו. כ"ו אהוב. כ"ז אוהב את המקום אוהב את הבריות. כ"ח משמח את המקום משמח את הבריות. כ"ט אוהב את הצדקות. ל' אוהב את התוכחות. ל"א אוהב את המישרים. ל"ב ומתרחק מן הכבוד. ל"ג ואינו רודף אחר הכבוד. ל"ד ואינו מגיס לבו בלמודו. ל"ה ואינו שמח בהוראה. ל"ו הנושא בעול עם חבריו. ל"ז ומכריעו לכף זכות. ל"ח מעמידו על האמת. ל"ט ומעמידו על השלום. מ' ומתיישב לבו בתלמודו. מ"א שואל כהוגן. מ"ב ומשיב כהלכה. מ"ג שומע ומוסיף. מ"ד והלומד על מנת ללמד. מ"ה הולמד על מנת לעשות. מ"ו והמחכים את רבו. מ"ז והמכוין את שמועתו. מ"ח האומר דבר בשם אומרו, הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר (אסתר ב) "ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי".

גדולה התורה שהיא נותנת חיים לעושיה ולשומריה בעולם הזה ובעולם הבא ולימוות בן דוד, שנאמר (משלי ד) "כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא", ואומר (שם ג) "רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך", ואומר (שם) "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיها מאושר", ואומר (שם) "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד", ואומר (שם א) "כי לויית חן הם לראשך וענקים לגרורותיך", ואומר (שם ד) "תתן לראשך לויית חן עטרת תפארת תמגנך", ואומר (שם ט) "כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים", ואומר (שם ג) "כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך".

רבי שמעון בן יהודה משום ר"ש בן יוחאי אומר משום רבי מאיר הנזיר והכח והעושר והחכמה והתפארת (נ"י והכבוד) והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנאמר (שם טז) "עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא", ואומר (שם יז) "עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם", ואומר (שם כ) "תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה", ואומר (ישעיה כד) "וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ד' צבקות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד". ר"ש בן מנסיא אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים - כולן נתקיימו ברבי ובבניו.

ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו ואלו הן: א' תורה קנין אחד. ב' אברהם קנין אחד. ג' ישראל קנין אחד. ד' בית המקדש קנין אחד. ה' שמים וארץ קנין אחד. תורה קנין אחד מנין, שנאמר (משלי ח) "ד' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז". שמים וארץ קנין אחד מנין, שנאמר (ישעיה סו) "כה אמר ד' השמים כסאי והארץ הדום רגלי, אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי", ואומר (תהלים קד) "מה רבו מעשיך ד' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך". אברהם קנין אחד מנין, שנאמר (בראשית יד) "ברוך אברם לא'ל עליון קונה שמים וארץ". ישראל קנין אחד מנין, שנאמר (שמות טו) "עד יעבור עמך ד' עד יעבור עם זו קננית", ואומר (תהלים טז) "לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם". בית המקדש קנין אחד מנין, שנאמר (שמות טו) "מכון לשבתך פעלת ד' מקדש אדני כוננו ידיך", ואומר (תהלים עח) "ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו". וכולם לא ברא אותם אלא לכבודו, שנאמר (ישעיה מג) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו", ואומר (שמות טו) "ד' ימלוך לעולם ועד".

יוחנן בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומנה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה.

בן הא הא אומר לפום צערא אגרא.

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר (ויקרא כב) "ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ד' ", ואומר (ישעיה מב) "ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר".

אמר רבי אלעזר בן עזריה א"ר חנינא, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר (שם נד) "וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך", אל תקרא בניך אלא בוניך.

מעשה בתינוק אחד שלמדו אביו ספר בראשית, פעם אחת עלה הקיסר לאותה מדינה, ונשבה אותו התינוק וספרו עמו, וחבשוהו בבית האסורים וספרו עמו, והכניסו לספרו לגנזי הקיסר. פעם אחת נטרפה דעתו של הקיסר, אמר להם הביאו לי ספר הזכרונות, הלכו לגנזי הקיסר ומוצאו הם בראשית, ובאו כל גדולי המלכות לקרות בו ולא היו יודעין לקרות בו, ואמרו לו זה הספר מן ספרי ישראל הוא, ויש כאן תינוק אחד מהם שהוא חבוש בבית האסורין שלך, מיד הלכו וקראו לאותו תינוק, כיון שהיה רואה את ספרו מיד חבקו ונשקו וקראו לפני הקיסר ומפרש אותו מן בראשית עד ויכול, כיון ששמע המלך שבחו של הקב"ה האיך ברא את עולמו מיד עמד מן כסאו ונשקו לאותו תינוק על ראשו, ואמר לו יודע אני שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשבילך כדי להתייך מבית האסורין, מיד נתן לו הקיסר הרבה כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ועבדים ושפחות ושיגרו בכבוד גדול אצל אביו. והלא הדברים ק"ו ומה התינוק הזה שלא למד אלא ספר בראשית בלבד עלתה לו כך, הולמד כל התורה כולה על אחת כמה וכמה.

אמר רבי שמעון בן לקיש כל המצער את עצמו בעולם הזה על התורה ועוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד, שנאמר (תהלים מב) "יומם יצוה ד' חסדו ובלילה שירה עמי" - מאי טעמא יומם יצוה ד' חסדו, משום דבלילה שירה עמי. והתורה מגינה עליו כל אותן השנים שהוא מוטל בעפר, שנאמר (משלי ו) "בהתהלך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחקך" - בהתהלך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך זו שעת מיתה בקבר, והקיצות היא תשיחקך זה העולם הבא.

א"ר יוחנן למדתי כל התורה כולה ולא למדתי שני הדברים הללו עד עכשיו, מתן שכר מן הזקנה, יראת חטא מן הבתולה. מתן שכר מן הזקנה כיצד, פעם אחת מצאתי זקנה אחת בבית הכנסת שבאת מעיר לעיר להתפלל, ואמרתי לה בתי וכי לא היה בית הכנסת בעירך, ואמרה לי רבי לך הלכתי מעיר לעיר להתפלל כדי לקבל שכר פסיעות, ואתה אמרת לי כך. הא למדנו מתן שכר מן הזקנה. יראת חטא מן הבתולה כיצד, פעם אחת נכנסתי בבית הכנסת ומצאתי בתולה אחת שהיתה עומדת בתפילה ואומרת: גיהנם אני טובה ממך אם רצוני שיבאו אצלי עשרה בני אדם ויאכלו וישתו עמי ואח"כ יעשו דבר זמה אני והם נכנסים לגיהנם אצלך, אלא אני טובה ממך שאני כופפת את יצרי וממלטת את עצמי ממך, הא למדנו יראת חטא מן הבתולה.

אמר רבי יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד שהוא היה מלקט עצים ודברתי עמו ולא החזיר לי דבר, ואחר כך היה בא אלי אמר לי רבי מת אני ולא חי, ואמרתי לו אם מת אתה עצים הללו למה לך, ואמר לי רבי האזין לי מה שאומר לך דבר אחד, כשהייתי חי אני וחבירי היינו עוסקין בעבירה בפלטרין שלי, וכשבאנו לכאן גזרו עלינו גזר דין של שריפה, כשאני מלקט עצים שורפין את חברי וכשהוא מלקט עצים אז שורפין אותי. ואמרתי לו דינכם עד מתי, ואמר לי כשבאתי לכאן הנחתי את אשתי מעוברת, ויודע אני שזכר היא מעוברת, לכן בבקשה ממך הוי זהיר בו משעה שיהיה נולד עד שיהיה בן חמש שנים הולך אותו לבית רבו למקרא, כי בשעה שהוא יאמר 'ברכו את ד' המבורך' אז יהיו מעלין אותי מדינה של גיהנם.

אמר רבי יוחנן מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים ונהנה מיגיע כפו, עליו הכתוב אומר (תהלים קכח) "יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך", אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ואומר (שיר השירים ז) "מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים". ולא עוד אלא שאשתו ובניו יראים ממנו, ועכו"ם יראים ממנו, ומלאכי השרת שואלין בשלומו, והקב"ה אוהב אותו אהבה גמורה, שנאמר (דברים כה) "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך".

פרק י"ט

שאלו תלמידיו את ר"א ואמרו לו, מנין שעתיד הקב"ה לעשות נקמה בעמלק בעצמו, מיד פתח ר"א ואמר כתיב (ישעיה סג) "מי זה בא מאדום" - זהו שנאמר ברוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל (תהלים ס) "מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום", כנגד מי אמר דוד מקרא זה, לא אמרו אלא כנגד הקב"ה שהוא עתיד לעשות נקמה בעצמו בעמלק שבא מאדום. משלו משל למה הדבר דומה, למלך שבנה ארבעה פלטרין בארבע מדינות, נכנס לראשונה ואכל ושתה ולא שלף את נעלו, וכן לשניה וכן לשלישית, וכשהוא נכנס לרביעית אכל ושתה ושלף את נעלו, ואמר להן לעבדיו צאו והביאו לי את הגדולים שבמדינה זאת ויערכו לפני לחם. מיד אמרו לו עבדיו, אדונינו המלך מפני מה כשנכנסת לראשונה אכלת ושתית ולא שלפת את נעלך, וכן לשניה וכן לשלישית, וכשנכנסת לרביעית אכלת ושתית ושלפת גם כן את נעלך. מיד אמר להן המלך לעבדיו, כשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מתיישבת שם, וכן לשניה וכן לשלישית, ובכל עת הייתי מצפה ואומר מתי אראה אותה שעה שאכנס לרביעית, ועכשיו שראיתי אותה שעה מיד נתישבה דעתי. כך אמר הקב"ה עשיתי מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחריב ובנבוכדנצר, ולא נתקררה ונתיישבה דעתי עד שאעשה נקמה אני בעצמי לעתיד בעמלק.

אמרו רבותינו בעוד כשהיו יעקב ועשו במעי אמן, אמר יעקב לעשו: עשו אחי, שני אחים אנחנו לאבינו, ושני עולמות יש לפנינו - העולם הזה והעולם הבא, העולם הזה יש בו אכילה ושתיה ומשא מתן ולשאת אשה ולהוליד בנים ובנות, אבל העולם הבא אינו כן בכל המדות הללו, ואם הוא רצונך טול אתה העוה"ז ואני אטול העוה"ב. ומנין שכך הוא שנאמר (בראשית בה) "ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי" כשם שהיינו אומרים בבטן. באותה שעה נטל עשו בחלקו העוה"ז ויעקב נטל בחלקו העוה"ב, וכשבא יעקב מבית לבן וראה עשו שיש ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפחות ובהמות וכסף וזהב, מיד אמר עשו ליעקב יעקב אחי לא כך אמרת לי שתטול אתה העוה"ב ואני אטול העוה"ז, ומנין לך כל העוה"ז נשים ובנים וממון עבדים ושפחות למה אתה משתמש ונהנה מן הדברים שבעוה"ז כמותי, ואמר לו יעקב לעשו זה מעט הרכוש שנתן לי הקב"ה להשתמש בו לפי הצורך שלי בעוה"ז, שנאמר (שם לג) "וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלקים את עבדך", באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו כך נתן לו הקב"ה, העוה"ב שהוא חלקו של יעקב על אחת כמה וכמה. באותה שעה אמר לו עשו ליעקב יעקב אחי בוא ונעשה שותפות אני ואתה, טול אתה העוה"ז והעוה"ב חצי, ואני אטול גם כן העולם הזה והעולם הבא חצי, שנאמר (שם) "ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי", ואמר לו יעקב לעשו אדוני יודע כי הילדים רכים ואינם יכולין לעמוד ביסורין של בניך, שנאמר (שם) "ויאמר אליו אדני יודע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן, יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאיטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבוא אל אדני שעירה". אבל כשהיה בא יעקב לארץ ישראל אמרו רבותינו שהיה יעקב פותח לו לעשו פתח ממקום אחר, זה שאמר הכתוב (קהלת ט) "גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה", וכנגד מי אמר שלמה המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד יעקב ועמלק שבא מעשו. משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם אחד שונא אותו המלך, ואחר שונא אותו ההגמון, ואמר לו מי ששונא אותו המלך למי ששונא אותו ההגמון אשריך שאין המלך שונא אותך, לפי שאם אתה הולך למקום אחר יש לך תקוה, כי בכל מקום שאני הולך רשות המלך עלי. כך הקב"ה שונא עשו בעצמו, שנאמר (מלאכי א) "אהבתי אתכם אמר ד', ואמרתם במה אהבתנו, הלא אח עשו ליעקב נאם ד', ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי, ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר". באותה שעה באו מלאכי השרת ומבקשין לומר שירה לפני הקב"ה ואין מוצאין אותו, והולכין אצל הים ואומרים לו נראה לך הקב"ה, שנאמר (ישעיה מג) "כה אמר ד' הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה", ויאמר להם הים מיום שיישב הקב"ה אותי והעביר בניו בתוכי שוב לא ראיתיו. מיד הן הולכין אל הר סיני ואומרים לו נראה לך הקב"ה, שנאמר (דברים לג) "ד' מסיני בא", ויאמר להם מיום שנגלה הקב"ה עלי ונתן את התורה לעמו ישראל והוא החתן ומשה הוא השושבין והתורה היא הכלה שוב לא ראיתיו. והולכין אצל ציון ואומרים לה נגלה לך הקב"ה, שנאמר (תהלים קלב) "כי בחר ד' בציון אוה למושב לו", ותאמר להם מיום שסילק הקב"ה את שכינתו מתוכי והחריב את ביתו ושרף היכלו שוב לא ראיתיו. ויאמר להם ישעיהו את מי אתם מבקשים, ויאמרו לו את הקב"ה אנו מבקשים, ויאמר להם ישעיהו הנביא עכשיו יצא מאדום שנאמר (ישעיה סג) "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבשו צועה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע". באותה שעה באין מלאכי השרת ומוצאין להקב"ה ורואין את בגדיו אדומים, שנאמר (שם) "מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת", ויאמר להם הקב"ה להמלאכים גת קטנה היתה לי ודרכתי אותה, שנאמר (שם) "פורה דרכתי לבדי". באותה שעה נוטל הקב"ה עונותיהן של ישראל ונותן אותן על עמלק הרשע שבא מעשו, שנאמר "ונשא השעיר עליו את כל עונותם" (ויקרא טז). באותה שעה אמר עמלק לפני הקב"ה, רבוננו של עולם וכי מה כוחי שנתת עלי את כל עונות יעקב, באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונות יעקב ונותן אותם על בגדיו ונעשין בגדיו אדומים כתולעת שני, ואח"כ מכבס אותם עד שנעשית כשלג, שנאמר (דניאל ז) "לבושיה כתלג חור", לכך נאמר "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבשו צועה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע". משל למה הדבר דומה למלך שנשא אשה על אשתו הראשונה, והאשה השניה היא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין את המלך בכל שעה, ואומרת לו אשתו הראשונה מפני מה נשאת אשה שהיא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין אותך בכל שעה, ואמר לה המלך לא נכנסתי לתוך ביתה ולא נתייחדתי עמה, ואומרת לו אשתו הראשונה אני בעצמי ראיתי אותך יוצא מפתח ביתה. אף הקב"ה כן בשעה שהוא מנחם את ציון ואומרת כנסת ישראל לפני הקב"ה רבוננו של עולם מפני מה נכנסת לתוך העיר הרשעה שהיא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין אותך בכל שעה, ואומר לה הקב"ה לא נכנסתי לתוכה ולא איחדתי עמה, ואומרת לו ציון אני ראיתך יוצא מתוכה, ויאמר הקב"ה לציון הילך בניה ובכוריה שהם עמלק וזרעו שהם זרעו של עשו מסורין ביד ישראל, שנאמר (עובדיה א) "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר".

פרק כ'

אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר רבינו אמור לנו מה יהיה אחריתנו, אמר להם אין שום בריה יכולה להנצל מיום הדין, שנאמר (ישעיה כד) "וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ד' צבקות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד". זהו שנאמר ברוח הקודש על ידי ירמיהו הנביא, שנאמר (ירמיה ב) "קדש ישראל לד' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ד' ". כנגד מי אמרה ירמיהו, לא אמרה אלא כנגד ישראל, שכל אומה שמצערת את ישראל אינה מתקררה דעתו של הקב"ה עד שיפרע מהן בעצמו. פרעה הרשע אמר "כל הבן הילוד היארה תשליכוה" (שמות א) - הקב"ה נפרע ממנו בעצמו, שנאמר (שם יד) "ויהי באשמורת הבקר וישקף ד' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים. נבוכדנצר החריב את בית המקדש, הקב"ה נפרע ממנו בעצמו, שנאמר (ירמיה נא) "ופקדתי על בל בבבל" וגו'. אמר להם הקב"ה לישראל בני קדושים אתם ואל תבהלו מיום הדין, שנאמר (ויקרא כ) "והייתם לי קדושים" וגו', וכך דרש הקב"ה מביא לעתיד כסא הדין ויושב עליו, והכל נידונין לפניו, בתחילה קורא הקב"ה לשמים וארץ ואומר להם בראשית כל בראתי אתכם, שנאמר "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין אומות העולם ולא בקשתם עליהם רחמים. דן ומעמידן לצד אחד. וקורא לחמה ולבנה ואומר להם שני המאורות הגדולים בראתי אתכם, שנאמר (בראשית א) "ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים" וגו', מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין האומות ולא בקשתם עליהם רחמים, ולא עוד אלא היו באין מלכי מזרח ומערב ומניחין כתריהן בראשיהם ומשתחווים

לכם, ולא אמרתם הלא אנחנו חרסים כחרסי אדמה אל תשתחוו לנו, ומנין שנקראו כן שנאמר (איוב ט) "האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום". דן ומעמידן לצד אחד. וקורא לכוכבים ולמזלות ואומר להם אני הבהקתי את זיוכם מסוף העולם ועד סופו, ולא בראתי אתכם אלא בשביל ישראל שנאמר (ירמיה לג) "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי" וגו', מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים. דן ומעמידן לצד אחד. וכן קורא למלאכי השרת ובתחילה קורא למטטרון ואומר לו אני קראתי שמך בשמי, שנאמר (שמות כג) "כי שמי בקרבו", מפני מה ראית שכינתי מסתלקת וביתי חרב ולא בקשתם עליהם רחמים, ואם תאמרו לא היינו יודעים, כבר גיליתי לכם בראשונה שעתידין בני להגלות. באברהם הוא אומר "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" וגו' (בראשית טז), ביצחק הוא אומר (שם כז) "והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך", ביעקב הוא אומר (שם לב) "כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל", רמז לו שעתידין לצאת ממנו שני ראשים, ראש גלות שבבבל ונשיא שבארץ ישראל, מיד רמז לו גלות, ומפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין האומות ולא בקשתם עליהם רחמים. דן ומעמידן לצד אחד. וקורא הקב"ה לכסא הדין ואומר לה קודם לכל קניתיך שנאמר (ירמיה יז) "כסא כבוד מרום מראשון" וגו', מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים. דן ומעמידן לצד אחד. הא למדת שאין כל בריה יכולה להנצל מן הדין, ואח"כ מחריב הקב"ה את כל העולם כולו, שנאמר (ישעיה ב) "ונשגב ד' לבדו ביום ההוא", ומחדש הקב"ה את השמים ואת הארץ, שנאמר (שם סו) "כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה" וגו'. ומחיה הקב"ה את המתים, ומביא עפר הארץ ועפר המתים וגבולן זה בזה, ומותח מהן עצמות וגידין, ואמר להם הקב"ה למלאכי השרת שהן ממונים לגבוי נשמות ומוציאין כל נפש ונפש וזורקין אותה בגוף ומעמידין אותו ברגע אחד. באותה שעה פותחת הארץ פיה כאדם ומדברת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם איש פלוני עבר עבירה פלונית במקום פלוני ופלוני גזל פלוני במקום פלוני ופלוני נשבע לשקר בשמך במקום פלוני, וזרק הקב"ה את כל העכו"ם אל תוך הגיהנם. באותה שעה פותחת הגיהנם את פיה ואומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מלא אותי פושעי ישראל, אומר לה הקב"ה כבר מלאתיך בעכו"ם ואין בך ריוח. אומרת לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי שעתידה גיהנם שתגבה כמה פרסאות למעלה וזורק הקב"ה פושעי ישראל בתוכה, שנאמר (שם ה) "לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק" וגו', ועולה הקב"ה ויושב ודורש בפמליא שלו, ועומד וזרובל בן שאלתיאל כמתורגמן, והוא מגלה לפניו טעמי תורה, ואומר להם הקב"ה לצדיקים לכו והכנסו לגן עדן, שלא בראתי אותו אלא בשביל הצדיקים. ואומר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בוא וסעוד עמנו בגן עדן, שנאמר (שיר השירים ד) "יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו" וגו', ושומע לו הקב"ה ומהלך עמהם בתוך הגן, שנאמר (תהלים צא) "יקראני ואענהו" וגו'. וגבריאל נוטל שתי כסאות, אחת להקב"ה ואחת לדוד, שנאמר (שם פט) "וכסאו כשמש נגדי", ואוכלים ושותים שלשה כוסות, ואומר מי מברך, אומר לאברהם טול וברך שאתה אב העולם, אומר להן איני מברך שיצא ממני זרע שהכעיס להקב"ה. אומר ליצחק טול וברך, אומר להן איני מברך שיצא ממני זרע שהחריב ביתו של הקב"ה. אומר ליעקב טול וברך, אומר להן איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן, וכתוב בתורה (ויקרא יח) "ואשה אל אחותה לא תקח" וגו'. אומר למשה טול וברך, אומר להם איני מברך שלא זכיתי לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי. אומר ליהושע טול וברך, אומר להם איני מברך שלא זכיתי להניח זרע בעולם. אומר לדוד טול וברך, אומר להם איני מברך ולי נאה לברך, שנאמר (תהלים קטז) "כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא". לאחר שאוכלין ושותין ומברכין, מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו, ועוסק בתורה בטומאה ובטהרה באיסור ובהיתר ובהלכות, ואומר דוד אגדה לפני הקב"ה, ועונין הצדיקים יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים בגן עדן, ופושעי ישראל עונין אמן מתוך הגיהנם, אומר להם הקב"ה להמלאכים מי הם הללו שעונין אמן מתוך הגיהנם, ואומרים לפניו רבונו של עולם הללו הם פושעי ישראל שאע"פ שהם בגיהנם בעקא גדולה מתחזקים ואומרים לפני אמן. ואומר להם הקב"ה למלאכי השרת פתחו להם שערי גן עדן ויבאו ויזמרו לפני, שנאמר (ישעיה כו) "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים" אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן.

פרק כ"א

אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר רבינו אמור לנו באיזה אור אנו שמחים, באורו של הקב"ה או באורו של ירושלים, ואמר להם ר"א באורו של הקב"ה אנו שמחים, שנאמר (תהלים קיח) "אל ד' ויאר לנו". ואמרו לו תלמידיו והלא נאמר (ישעיה ס) "קומי אורי כי בא אורך", ואמר להם ר"א זהו מה שנאמר ברוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל (תהלים לו) "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור", כנגד מי אמר דוד המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל, שהיא אומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם בשביל מקור חיים זה שהיה עמך קודם כל מעשה בראשית אני מאירה באורך לעתיד לבא, ואין מקור חיים אלא התורה, שנאמר (משלי ג) "עץ חיים היא למחזיקים בה". ומהו "באורך נראה אור", אלא זהו האור שברא הקב"ה ביום ראשון ושמש בו העולם שלשה ימים קודם שנבראו המאורות ביום רביעי, וכיון שנבראו המאורות ביום הרביעי כמו שנאמר (בראשית א) "ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים", מיד עמד הקב"ה וגנזו לאותו אור הראשון, ולמה גנזו הקב"ה, לפי שעתידין העכו"ם להכעיס לפניו, לכך אמר הקב"ה לא יזכו אותן הרשעים להשתמש באור זה, אלא ישתמשו באור החמה והלבנה שהן עתידין להבטל, אבל אור זה שהוא קיים לעולם ולעולמי עולמים יבואו הצדיקים שהם בני עוה"ב וישתמשו בו לעתיד, שנאמר (שם) "וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל" וגו'. וכיון שראה האור הזה שהקב"ה גנז אותו לצדיקים מיד שמח האור הזה שמחה גדולה, שנאמר (משלי יג) "אור צדיקים ישמח". באותה שעה אמר האור לפני הקב"ה, רבונו של עולם אע"פ שנמנעתי מישראל הכשרים בעוה"ז ואני עתיד להאיר להם לעוה"ב, אפילו הכי אין אני מצפה אלא לאורך שאתה מביא עלי, ובשעה שיאמר הקב"ה לציון "קומי אורי כי בא אורך" יאמר לפניו רבונו של עולם עמוד אתה בראש ואני עומד אחריו, ואומר לה הקב"ה יפה אמרת שנאמר (תהלים יב) "עתה אקום יאמר ד'", ובמה היא שמחה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה, שנאמר (ישעיה מט) "שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה", באותה שעה מביא הקב"ה את אליהו ובן דוד צדקנו וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן בידיהם, ונקבצין כל ישראל בפניהם והשכינה לפניהם והנביאים מאחריהם והתורה מימינם ומלאכי השרת משמאלם, ומוליקין אותם אל עמק יהושפט, ונקבצים כל העמים שם, שנאמר (יואל ד ב) "וקבצתי את כל הגוים והורדתי אל עמק יהושפט ונשפטי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו ואל עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו ביין וישתו". באותה שעה מביא הקב"ה את אליליהם של עכו"ם ונותן בהם רוח ונשמה, ואומר הקב"ה יעברו כל אומה ואומה היא ופסל שלה על הגשר של גיהנם, ואז יעברו כולם, וכיון שמגיעין על תוכה יהיה הגשר לפניהם כמו חוט, ונופלין לתוך הגיהנם האלילים ועובדיהם, וכיון שמגיעין לתוך הגיהנם הם ופסיליהם ורואין ישראל את כל העכו"ם ופסיליהם בתוך הגיהנם, מיד מתייראין ישראל ואומרים לפני הקב"ה רבונו של עולם שמא כשם שעשית עם אלו כך תעשה עמנו, ואומר להם הקב"ה מי אתם, ואומרים לפניו אנחנו עמך ונחלתך ישראל, ואומר להם הקב"ה מי מעיד עליכם, ואומרים ישראל להקב"ה אבינו אברהם יעיד עלינו. מיד קורא הקב"ה לאברהם ואומר לו מעיד אתה עליהן שהן עמי ואני אלקיהן, ויאמר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי (בראשית טז) "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי". ועוד אומר להם הקב"ה מי מעיד עוד יותר עליכם, ואמרו לפניו רבונו של עולם לא כך ליצחק ואומר לו מעיד אתה עליהן שהן עמי ואני אלקיהן, ואומר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת לי (שם כו) "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל". ועוד אומר להם הקב"ה מי ומי מעיד עוד יותר עליכם, ואמרו לפניו יעקב אבינו יעיד עלינו, מיד קורא ליעקב ואומר לו מעיד אתה עליהם שהם עמי ואני אלקיהם, ואומר לפניו רבונו של עולם לא אמרת להם (שמות כ) "לא יהיה לך אלקים אחרים על פני", והם אמרו לפניך בכל יום שני פעמים (דברים ו) "שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד. באותה שעה עובר הקב"ה לפניהם וישראל עמו אחריו, שנאמר (מיכה ב) "ויעבור מלכם לפניהם וד' בראשם. באותה שעה מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו, ומבהיק זיוון של ישראל מסוף העולם ועד סופו, ואומר לו גבריאל לפני הקב"ה רבונו של עולם אם הוא רצונך יבואו כל העכו"ם ויראו בטובתן של ישראל, ואומר לו הקב"ה גבריאל לא יבואו לראות, כי כן אמר ישעיה הנביא (ישעיה כו) "ד' רמה ידך בל יחזיון", ואמר גבריאל לפניו רבונו של עולם לא כמו שאמר ישעיהו אלא יבואו ויראו ויבשו, שנאמר (שם) "יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם", ואף כנסת ישראל אמרה לפני הקב"ה רבונו של

עולם יבואו ויראו ויבושו, שנאמר (מיכה ז) "ותרא אויבתי ותכסה בושה". באותה שעה פותחת גיהנם את פיה ויוצאין כל העובדי כוכבים ומזלות ממנה ורואין בטובתן של ישראל, ונופלין על פניהם ואומרים כמה נאה אדון וכמה נאה אומה זו שהקב"ה אוהב אותם ביותר, שנאמר (תהלים קמד) "אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלקיו". ויאמרו העכו"ם לפני הקב"ה רבונו של עולם מה נשתנה אומה זו מכל העכו"ם שאהבת אותם ביותר, ואומר להם הקב"ה שוטים שבעולם אתם ידעתם אותי והנחתם אותי והשתחויתם לעבודת אלילים שלכם ולא בטחתם בי, אבל ישראל קדשו את שמי ב' פעמים בכל יום תמיד ובטחו בי לכן אני נותן להם שכר טוב. מיד מתביישין כל העכו"ם ושבין לתוך הגיהנם, שנאמר (שם ט) "ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלקים", והקב"ה והצדיקים ילכו לגן עדן, ומשתחוים הצדיקים להקב"ה, ויושבים הצדיקים שם בגן עדן, והקב"ה יהא יושב בראש הצדיקים, ומביא הקב"ה אותו האור שהיה גנוז לצדיקים, ומוסיף על אורן ג' מאות וארבעים וג' פעמים, ואמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לזה האור היינו מצפים, שנאמר (תהלים מב) "צמאה נפשי לאלקים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלקים". ואומר להם הקב"ה עכשיו ראיתם ג"כ פני, ואומרים ישראל לפני הקב"ה כיון שעכשיו אתה מאיר לנו באורך, אם כן חשך זה מה הוא, ואומר להם הקב"ה החשך הזה יכסה לבני עמלק ועכו"ם, שנאמר (ישעיה ס) "כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ד' וכבודו עליך יראה". וכן אתה מוצא בגאולת מצרים שהיו ישראל נתונים באורה והמצריים באפלה, שנאמר (שמות י) "ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים וגו' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם", ונאמר (שם יד) "ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה" - ויהי הענן והחושך למצרים, ויאר את הלילה בעמוד אש לישראל. ואח"כ יאמר הקב"ה לישראל בני עכשיו בואו וקבלו ממני כוס של תנחומין, ואומרים ישראל לפניו רבונו של עולם בתחלה כעסת עלינו והוצאתנו מתוך ביתך והגליתנו לבין העכו"ם, ועכשיו באת לפייס אותנו, ויאמר הקב"ה להם לישראל אמשול לכם משל למה הדבר דומה, לאדם שהוא נושא את בת אחותו, פעם אחת כעס עליה והוציאה מביתו, לאחר ימים הוא בא לפייס אותה, ואמרה לו מתחלה כעסת עלי והוצאתני מביתך ועכשיו אתה באת לפייסני, ואמר לה לבת אחותו שמא תאמר בלבך שמיום שיצאת מביתי אני נכנסתי לביתי, אלא אף אני לא נכנסתי לביתי. כך אמר הקב"ה לישראל בני מיום שהחרבתי את ביתי של מטה לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה אלא הייתי יושב ובטל, ואמר הקב"ה להם לישראל אם אין אתם מאמינים לי שאני לא נכנסתי לביתי תנו את ידיכם על ראשי ותראו שהוא מלא טל, שנאמר (שיר השירים ה) "שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה" ואז יהא מלביש הקב"ה את ציון עוזה, בשכר "עזי וזמרת י'ה" שאמרו ישראל על הים, שנאמר (ישעיה נב) "עורי עורי לבשי עזך ציון".